

VLASI NA KRAJU PUTA

Tuženje nad vlaškim jezikom u 10 bolnih slika

Ko preza rodu istinu reći, hud je da narod uči.

Jovan Sterija Popović

Slika prva: kako se zoveš?

Pripadam generaciji Vlaha koja do polaska u školu nije znala ni reči srpskog, i koja je taj jezik učila kao strani. Doduše, ja sam odnekud pre polaska u školu naučio kako se zovu mačka i mačkin rep, i te sam reči u glas ponavljao, bolje reći, vikao dok sam prvog dana mog „pripavnog“ razreda jurcao po dvorištu osnovne škole u Blizni. Prosto rečeno pravio se važan pred ostalim „pripavcima“ koji nisu znali ni toliko!

Vlaški ne samo da je bio zabranjen u školi, nego i na putu od škole do kuće. Tako smo se mi vraćali maternjem jeziku tek po ulasku u kućno dvorište, odnosno u kuće koje su bile obične kolibe od brvana oblepljene blatom sa svega dve male prostorije. Bivalo je revnosnih devojčica koje su nas prijavljivale učitelju ako bi se kome od nas usput otela po neka vlaška reč! Prijave su se redovno završavale prekorom učitelja, koji su odobravali i naši roditelji, jer su smatrali da je ova zabrana najbolji način da se brzo savlada srpski jezik.

Mene su, inače, u školu poslali sa „radnog mesta“ čobančeta koji je po šumarima u blizini kuće čuvao malo stado jaganjaca. Stado je u drugoj smeni preuzela baba Stanka, a mene su za školu opremili torbicom sa komadima tvrdog sira i hladnog kačamka, uz jednu važnu intervenciju na odeći koja je jasnije trebalo da izrazi pol kome pripadam. Mali Vlasi su u to vreme tokom toplih meseci nosili samo jedan komad odeće koji se zvao „sajka“ i koji treba zamisliti kao najobičniji džak sa prorezom za glavu i ruke. Sa jednom kopčom između nogu ta vreća je dobila „nogavice“ a ja znak raspoznavanja koji me je odvajao od devojčica.

U školu me je odvuкао stariji brat Lazar i to bukvalno, jer kad smo iz našeg potoka izašli na „drum“ ja sam primetio da on ima dve torbe, jednu sa sirom i kačamkom kao i ja, ali iz one druge virila je knjiga, pa sam se tvrdoglavo ukopao u mestu i vikao da neću u školu jer će „daskalu“ da me bije što i ja nemam knjigu! Brat Lazar bio je đak drugog razreda, i vukući me po prašnjavom drumu, ponavljao je da meni knjiga ne treba pošto idem u „pripavni razred“. To da se ide u školu, a da knjige nisu potrebne, nije nikako ulazilo u moju čobansku glavicu, pa me je brat morao vući možda dobrih pedesetak metara, dok nisam shvatio da on nema nameru da me pusti.

Sem neobične majčine poduke da slušam pažljivo šta mi učitelj govori, i da to ponavljam za njim, drugih priprema za školu u porodici nije bilo. Na nesreću, nisu ni učitelji istočne Srbije bili naročito pipremani za rad sa vlaškim „pipravcima“, u što sam se i sam uverio kada sam kasnije završavao učiteljsku školu u Negotinu: među silnim metodikama za sve moguće nastavne oblasti, nije bilo nijedne koja je budućeg učitelja pripremala za rad sa vlaškom decom.

Kako je to bilo u praksi, videćemo iz opisa mog prvog kontakta sa učiteljem.

Idući od učenika do učenika, učitelj stiže do mene, i pita: „Kako se zoveš?“

Pošto ga ne razumem, a naučen da treba da ponavljam njegove reči, sećam se dobro da sam rekao: „Kaka zovi?“ Učitelj je ponovio pitanje, pokazujući pritom prstom na mene: „Kako se zoveš ti?“ Ja sam stidljivo podigao pogled, pokazao i ja prstom na njega i izgovorio: „Kaka zovi ti?“

Učenje ponavljanjem i sricanjem, bez razumevanja, dugo me je pratilo kroz niže razrede osnovne škole. Sve je to u glavi malenoga čobanina izazivalo zbrku, pa ne čudi što su sve generacije Vlaha koje su polovinom XX veka polazile u školu bez znanja srpskoga jezika, kasnije to iskustvo nazivale „mučenjem“ i uzimale ga kao

Sl. 1 Učenici prvog i trećeg razreda osnovne škole u Blizni, sa učiteljem Milkom Ivanovim, maja 1959. godine. Autor knjige je prvi s leva u trećem redu odozdo. Poslednja generacija u istoriji Vlaha koja je nasledila vlaški jezik kao maternji, i prva generacija koja ga kao takvog nije u potpunosti prenela na svoju decu, smatrajući, pod uticajem sprske kulture, da je znanje i korišćenje toga jezika izraz zaostalosti.

glavni razlog što svojoj deci po rođenju nisu dopuštale da govore vlaški, već su ih odmah učile srpski, i to onako kako su ga same govorile: sa tipičnim greškama u padežima i sa redosledom reči koji je bio direktan prevod sa vlaškog. „*Nisam htela da se moje dete muči kad pođe u školu kao ja!*“, bilo je obrazloženje mojih vršnjakinja, koje su sedamdesetih godina u školu dovodile decu sa kojima od rođenja niko u kući nije govorio vlaški.

Nesvesno, prva lopata zemlje za grob u kome će biti sahranjen vlaški jezik, bila je iskopana.

Slika druga: učiteljska škola na vlaškom

U toku daljeg školovanja gotovo da nije bilo reči o Vlasima i njihovom jeziku, sem što sam ja shvatio da Vlaha ima mnogo dalje od sela Tande i Laznice, odakle su dolazili „klijenti“ kod moje baba Stanke Brndušuanje, tada vračare na glasu, uz čije koleno sam odrastao opčinjen tajanstvenim rečima njenih bajalica. U negotinskoj Učiteljskoj školi dobio sam prvu lekciju iz oblasti podele Vlaha na „Carane“, napredne i kulturne zemljoradnike negotinske ravnice, i „Ungurjane“, zaostale, maltene divlje stočare koji žive po planinama i spavaju sa svojom stokom. Zbog pripadnosti ovoj grupi, nisam uspeo da sastavim ni jedan ceo krug na tada poznatom negotinskom korzou sa svojom prvom srednjoškolskom simpatijom, Vlajnicom iz Radujevca, jer sam joj se na samom početku šetanja pohvalio kako sam sa devet godina bio sluga na bačiji i čuvao 120 ovaca! Na pomen ove vrste stoke, zastala je, pogledala me je razrogačenih očiju i ljutito zasiktala:

„*Tu ještj Ungurjan?!*“ („Ti si Ungurjan?!“).

Zbunjen, uspeo sam samo da promrmljam nešto kao „Molim?“, na šta se ona okrenula i odlazeći dobacila:

„*Voj Ungurenji durmic ku vičilji, ši parinci mj-a spus sã n-am treabã ku aša lume!*“ („Vi Ungurjani spavate sa stokom, i meni su roditelji rekli da nemam posla sa takvim ljudima!“).

Kada sam tokom zimskog raspusta ovo ispričao majci Gergini, ona se setila neprijatnosti koju je doživeo u istoj toj Krajini njen otac, kada je tamo kao mladić odlazio na berbu grožđa. Krajinski momci su za Porečanima vikali „Ungurjan! Ungurjan!“ i kad je on pokušavao da se odbrani odgovorom „*Nu sînt juo Ungurjan, numa Munćan, Padurjan!*“ („Nisam ja Ungurjan, ja sam Munćan, Padurjan!“) izbila bi svađa koja se više puta završavala tučom.

*

Na talasu političkih zbivanja na Kosovu 1968. godine, u Negotinu se javljaju i prvi, doduše samo diskretni znaci nekakvog nezadovoljstva među tamošnjim Vlasima. Mom profesuru sviranja Martinu Kmeču, inače Slovaku iz Vojvodine, grupa Vlaha slala je anonimna pisma sa – kako to već biva – opisom njihovog obespravljenog položaja, i molbom da se on, kao pripadnik priznate nacionalne manjine u SFRJ, zauzme za njih. Prof. Kmeč je bio osobenjak, čovek zatvoren u svom svetu, daleko od realnosti, posebno političkih, pa je – ne shvatajući ništa - to pismo pročitao na prvom partijskom sastanku u školi, ubeđen da su negotinski profesori iz njegove

partijske ćelije, zreli da se ponesu sa nastalom situacijom! Ne znam koliko je zatvorenih sastanaka održano dok neko od mojih profesora nije odlučio da mene, kao Vlaha i primernog učenika završne pete godine, pozove na jedan od njih. Taj sastanak je bio već uveliko trajao kad su me pozvali da uđem, a to sam zaključio po dimu od cigareta kog je prostorija bila puna, i po licima profesora koja su sva od reda bila smrkuta. Odmah sam zapazio prof. Kmeča koji je crn u licu sedeo sam u jednoj školskoj klupi, a u ruci je držao svežanj papira ispisanog rukom. Čim me je predstavio, profesor koji je predsedavao zamolio me je da im iskreno kažem da li bih voleo da učiteljsku školu učim na vlaškom jeziku. Odgovorio sam gotovo istog trena da ne bih „*jer ni sa ovom diplomom na srpskom jeziku ne znam da li ću naći posao, a važi za celu Jugoslaviju! Sa tom na vlaškom, mogao bih da se javljam samo na konkurse okačene po banderama između Kobišnice i Kučeva!*“ „*Eto, vidite!*“, rekao je predsedavajući masi skrivenoj u dimu, a onda se okrenuo prema meni, i uz osmeh pokazao glavom da mogu da izađem. Krajičkom oka sam uspeo da uhvatim trenutak kada me je prof. Kmeč gotovo pokosio ljutitim pogledom. Iako sam kao jedini učenik škole koji je kod osobenjaka Kmeča učio dva instrumenta, trubu i harmoniku, iako sam upravo kod prof. Kmeča uveliko spremao diplomski rad iz delikatne stručne oblasti muzičkog opismenjavanja dece, prof. Kmeč mi nikada nije o ovome događaju rekao ni reči, a još manje o njegovoj političkoj pozadini. A kakav je bio naš odnos neka posvedoči još ovaj detalj. U trećoj godini napisao je samo za mene kao trubača poseban aranžman za Mocartov „Turski marš“, koji sam na godišnjoj priredbi škole odsvirao uz pratnju velikog školskog orkestra sastavljenog od harmonika i violina.

Slika treća: ujna Stanka

Kad sam posle pet godina završio srednju školu i došao kući sa diplomom, majka Gergina je već treću godinu bila udovica, jer je moj otac Stevan poginuo na lokalnoj trafostanici koju je održavao kao električar. Želela je da me dočeka što svečanije, pa je pripremila ručak na koji je pozvala i komšije. Među prvima je došla najbliža susedka, ujna Stanka, jedna dobra i prostodušna žena koja nije išla u školu, pa ni srpski nije znala, sem po neku reč koju je pokupila od trojice sinova. Kad me je videla, vidno se obradovala i uzviknula: „*E, dođi Paun!*“ Ja sam joj odgovorio na vlaškom da sam došao, i pitao je, opet na vlaškom, kako je. Držeći me za ruku, odgovorila je na srpskom: „*E, ja dobra, dobra!*“ Još nekoliko minuta se nastavio razgovor u tom stilu: ona srpski, ja vlaški, a kad je shvatila da ja govorim vlaški razrogačila je oči, trgla ruku, naglo se uozbiljila i u nevereci obratila majci: „*Gergino, pã Paun al tjeu vorbjašće rumînjašće?!*“ („Gergino, pa tvoj Paun govori vlaški!“) Zauzeta postavljanjem stola pod jabukom u dvorištu, majka je dobacila: „*Pã, vorbjašće, dakum! Ći še sî nu vorbjaskã?*“ („Pa govori, naravno! Zašto ne bi govorio?“) Posle kraće pauze, ujna Stanka je povišenim glasom, gotovo ljutito odbrusila mojoj majci: „*Gergino, jo s-a fi gaćit atića škualje, n-a fi mǎj vorbit rumînjašće njiškînd!*“ („Gergino, ja da sam završila tolike škole, ne bih govorila vlaški nikad!“)

Dobio sam rečenicu koja se kao crv uvukla u mene, pa sam ostatak života posvetio traženju odgovora na pitanje koji su bili njeni koreni, jer ujna Stanka nije

bila jedina Vlajna koja je ovako mislila. Shvatio sam na kraju istraživanja, da je društvena grupa kojoj je ona pripadala iskopala drugu lopatu zemlje za dubok grob vlaškoga jezika, jer su se te nesretne Vlajne koje nisu znale srpski, trudile najviše da to prikriju; one su bile mrlja ne samo u društvu nego i u porodici, i njih je zato prilikom kasnijeg terenskog rada bilo najteže pridobiti za razgovor. Na nesreću, one su bile poslednji „agens“ autentične vlaške kulture, i sa njima je ta kultura prestala da se preliiva s generacije na generaciju.

Slika četvrta: nesuđeni vatrogasac

Brzo se ispostavilo da nema posla za učitelje, a zbog siromaštva nije bilo uslova ni za odlazak na studije, pa sam pokušao da, kao školovan trubač, uđem u Rudnik bakra u Majdanpeku preko njihovog Vatrogasnog društva, koje je upravo u to vreme formiralo svoj vatrogasni orkestar, a duvače je regrutovalo iz redova seoske omladine među kojima većina jedva da je imala osam razreda osnovne škole. Kad sam majci rekao da mi je kapelnik orkestra, posle uvida u moju školsku spremu i trubačko umeće, ponudio odlazak u Zagreb na Višu vatrogasnu školu, posle čega bih „obukao uniformu“, komandovao vatrogascima i na paradama predvodio njihov orkestar, majka je prosto zanemela i kad se povratila od šoka rekla oštro da to ne dolazi u obzir, i tonom koji nije trpeo prigovore, zapovedila: „*Ti moraš u Beograd na studije!*“ A na moju primedbu „*Kako, majko, kad nemamo para?*“ odgovorila je šeret-ski: „*Kako je mogao Tesla da ode u Ameriku sa četiri dolara u džepu, možeš i ti bez para u Beograd, mnogo je bliži!*“ Kad je videla da sam se ja ipak zabrinuo, rekla mi je: „*Pa baš ako zaglaviš, prodaćemo Jablana!*“ Srećom, ubrzo je pristigla očeva penzija pa je vočić Jablan ostao uz majku Vidu, kako nam se zvala jedna od dve krave koje sam ja čuvao sve do dana kada sam ih doslovce vezao za šljivu, i otišao za Beograd na studije.

Slika peta: prva saznanja o jeziku

Posle dosta studentskog lutanja po Beogradu, i selidbe sa jednog fakulteta na drugi, tako specifično za pretenciozne provincijalce, udobno sam se smestio na grupi za likovno vaspitanje i obrazovanje Više pedagoške škole. Ređali se ispiti pa je na red došla i istorije umetnosti kod prof. Živkovića koji je sa večnom maramom oko vrata, zadignutog kukastog nosa i ogromnih zulufa podsećao na engleskog batlera. Ispit je tekao glatko do trećeg pitanja, koje je glasilo „*rariteti u vaticanskom muzeju*“, a na koje sam ja reagovao prostodušno „*da ne znam da li znam, jer ne znam šta znači reč raritet, pošto je čujem prvi put!*“ Profesor se malo iznenadio, i uz komentar „*da bi to trebalo da bude poznato iz opšteg obrazovanja*“, kratko objasnio: „*raritet znači retkost*“. Nešto me je štrećnulo, ali sam uspeo da se savladam i sa osmicom u indeksu izađem na ulicu, gde mi se pridružio kolega sa kojim sam redovno obeležavao položene ispite u bifeu preko puta. Ali bio sam toliko zbunjen da nisam primetio podignuto pivo kojim mi je kolega vitlao pred nosom, čekajući da uzvratim kucanjem. „*Šta ti je, zaboga?*“ upitao me je. „*Položio si, a izgledaš kao da si pao!*“ Posle kucanja i ispijanja prvog gutljaja, pokušao sam da objasnim. „*Ne mogu da ve-*

rujem“, rekao sam, „i mi Vlasi u Homolju za retkost kažemo rar?“ Kolega, inače Srbin iz Čačka, nasmejao se i odgovorio: „Pa dabome, jer je tvoj vlaški jezik latinski, pa se reči moraju poklapati!“ Imao sam gotovo dvadeset i dve godine kada sam na sred Beograda saznao da je moj maternji jezik u osnovi latinski, i to od jednoga Srbina!

Ni danas ne umem da objasnim kako sam doživeo taj ključni trenutak u mom životu, jer mi se čini da su bili pomešani radost i bes istovremeno, jedno jer sam shvatio da je moj skrajnuti nepismeni pastirski govor deo najznačajnijeg jezika u istoriji civilizacije, a drugo zbog toga što to saznajem u životu tako kasno, i to slučajno. Otada mi je omiljena zabava bila nalaženje vlaške osnove u rečniku kojim se služi učena elita našega društva, koja sa velike visine gleda na Vlahe seljake, a započeo sam i zapisivanje stručnih reči u nastavi likovnog i muzičkog vaspitanja koje se lakše mogu shvatiti i objasniti pomoću vlašškoga jezika. Istovremeno sam se zareko da moji učenici ne smeju doživeti tu sramotu kao ja, da slučajno, u belom svetu, u poznim godinama saznaju istinu o sebi i svome jeziku.

Slika šesta: priča o levku

Pedagoški rad sam započeo u svojoj osnovnoj školi u Rudnoj Glavi, kao nastavnik likovnog i muzičkog vaspitanja. Zbog velikog broja đaka putnika koji su se iz okolnih sela prevozili autobusom, imali smo dva odeljenja viših razreda sastavljena samo od učenika iz Tande, Gornjane i Crnajke, kao i Blizne i Krša, dva udaljena reona Rudne Glave. Njih sam zamolio da mi donesu stare predmete, da ih koristimo kao modele za mrtvu prirodu. Predmeti su ubrzo počeli da pristižu. Događaj koji ću opisati desio se u odeljenju sedmog razreda, u kome su bili izmešani Tandani, Crnajčani i moji Bliznjani. Dok sam zapisivao čas, nastalo je u jednom uglu komešanje uz prigušen smeh. Kad sam upitao šta je smešno, ustao je učenik iz Blizne i jedva se uzdržavajući od smeha, rekao: „Ovaj iz Tande je doneo levak!“ i pokazao na učenika iz susedne klupe. „I šta je tu smešno?“ upitao sam. „Pa on kaže da se levak kod njih zove plnjije!“ Na ovu reč prasnulo je u smeh pola odeljenja. Uvređen, donosioc levka je skočio. „A znate li, nastavnice, kako se kod njih zove levak?“ Na moje „ne znam“, ovaj je gotovo kroz kikut izbacio: „tolšerj!“ Sada je prasnula u smeh druga polovina odeljenja. Ali, tu nije bio kraj nazivima, jedan učenik se pridigao i saopštio da deo Tande levak zove „finka“. Pošto je nastao opšti smeh, ustao sam, uzeo kredu i na tabli napisao tri pomenute reči. Uzeo sam sunđer i stavio ga na početak reči „plnjije“. „Smešna reč, da je obrišemo?“ upitah. „Neee!“ uzviknuše u glas Tandani. „Dobro“, rekoh i spustim sunđer niže. „Da obrišemo onda ovaj tolšerj?“ Skočiše moji Bliznjani sa svojih sedišta, rešeni da odbrane svoju reč po svaku cenu. „Dobro, dobro“, rekoh, „hajmo onda da obrišemo ovu 'finku', kad vam je toliko smešna!“ Kad je i treća grupica zavikala „ne!“, ja sam stojeći kraj table sačekao da se svi smire i upitao: „Kažete da su reči smešne, a ne date da ih obrišem! Šta onda da radimo?“ Tajac. „Šta da radimo?“ ponovio sam pitanje povišenim glasom. Muk, i zbunjenost na licima dece. Obuhvatio sam ih sve pogledom, okrenuo se ka tabli i kredom napravio krug oko ispisanih reči. „Nećemo da ih brišemo“, rekao sam dok sam crtao krug, „nego ćemo sve da ih sačuvamo!“ Kad sam se okrenuo prema učenicima, na licima im je bio osmeh, a kroz

nekoliko trenutaka razlegao se i spontan aplauz. Ljubav prema vlaškim narečjima i njihovom leksičkom bogatstvu bila je kod mene probuđena zauvek!

Slika sedma: granice „rezervata“

Škola je bila izvan sela, a tik pored nje je prolazio put koji je vodio prema velikom zaseoku zvanom Krš, a drugim krakom prema selu Gornjane. Moj kabinet je bio na samom uglu škole, i često sam, dok su deca samostalno radila, dolazio do prozora i sa zanimanjem gledao ljude koji su silazili sa ovih brda i prolazeći ispod mog prozora, odlazili dalje u selo. Sedamdesetih godina još nije bilo mnogo ni traktora ni automobila na ovim stranama, pa su ljudi išli pešice. Pažnju su mi često privlačile grupe svečano obučenih žena, koje su o praznicima išle na groblje. U školskom dvorištu, i to upravo ispod mog porozora, bilo je jedno veliko drvo koje mi je zaklanjalo vidik, pa sam tako morao da sačekam da žene prođu taj deo puta da bih mogao jasnije da im vidim lica, jer su me ljudska lica tada jako zanimala kao slikara. Ali, uvek mi se činilo da se žene iz nekog razloga na tom mestu zadržavaju, jer sam morao prilično da čekam dok se ne pojave na strani puta bližoj meni.

Šta tu rade, video sam jednom prilikom kad sam izveo decu u dvorište da crtaju staru kuću preko puta toga drveta. Kako nam se ono sada našlo iza leđa, mogao sam da vidim da žene tu zastaju da bi promenile obuću! Školska zgrada im je bila neka vrsta carine, koja je razdvajala njihov privatni prostor od javnog, pa su tu skidale svoje gumene opanke, uvijale u krpe i stavljale u torbe, a odande izvlačile cipele. I ne bi to bilo toliko neobično za mene, da pri prvom koraku u tim cipelama nisu počinjale da govore srpski! Prelazile su na srpski čak i babe koje ga očito nisu znale! Čulo se jasno „Ajde, idimo!“, „Me čekaj!“ i sl. Setio sam se vojske u kojoj sam služio kao ABH izviđač. Posao nam je bio da – kao što sama skraćunica kazuje – vršimo atomsko-biohemisjku zaštitu, i to tako što bismo merenjem utvrdili granicu kontaminiranog zemljišta, i po toj granici postavljali uočljive zastavice sa natpisom „konz“! Svako ko bi stupio na to zemljište, morao je da se presvuče u zaštitno odelo! Ove žene su školsku zgradu opažale kao oznaku granice između privatnog i javnog društvenog prostora, kao neku vrstu „konza“ po kome se mogu kretati sigurno ako pređu na službeni jezik kao da se oblače u svojevrsnu „zaštitnu“ odeću! Ne treba tražiti bolji dokaz da su se Vlasi u Srbiji – čak i u svojim čistim etničkim sredinama – osećali kao građani drugog reda, niti tužniji dokaz da su svoj etnički identitet mogli da čuvaju i svoju etničku kulturu da neguju samo kada bi se našli duboko unutar prostora koji bi se mogao nazvati „vlaškim duhovnim rezervatom“.

*

Ove scene su me podsetile i na situaciju koju sam imao prilike da vidim kada bih se vraćao autobusom iz Beграда. To su bile duge linije od prestonice do Negotina, pa i dalje do Kladova. Čekajući na beogradskoj stanici mogao sam da prepoznam krajinske Vlajne na osnovu petogodišnjeg iskustva sa školovanja u Negotinu. Bile su to zdepaste, oniske žene, sa primetnom steatopigijom i nekim obaveznim delom odeće iz ormana sa narodnom nošnjom! Obično su to bile marama i kecelja. Niti na stanici, niti u krcatom autobusu nije mogla da se čuje vlaška reč, ako je i bila

izgovorena, bilo je to samo šapatom. Takva situacija trajala je sve do Kučeva. Kada bi autobus izbio na neresničku ravnicu, vozač, obično neki brka, bacio bi pogled na ogledalo, i kada bi primetio da nema novih lica među putnicima, isključio bi radio, u deo za kasete gurnuo bi kasetu sa najnovijim vlaškim hitom i okrenuo dugme do kraja! Iste sekunde putnici bi se opustili, promeškoli se na svojim sedištim a svi redom, kao po komandi, „prešaltali“ se sa srpskog na vlaški jezik! Tako je Kučevo, ili nešto u njemu, za Vlahe postalo granica „konza“ na putu ka svojim krajevima u istočnoj Srbiji!

Slika osma: preobraženje Paunovo u konaku Hajduk Veljka

Tokom sedamdesetih godina, događaji koji su važni za ovu temu, smenjivali su se filmskom brzinom. Opisacu dva najvažnija koja su potekla iz različitog izvora, ali su se sticajem kolnosti slili u jedan, i snažno uticali na moj odnos prema vlaškom nasleđu.

U Zaječaru je izlazio list „Timok“ čiju je rubriku „Mladi“ uređivao novinar Sergije Lajković. Tu smo svi mi nadobudni mladi umetnici objavljivali svoje prve rukotvorine, počev od nevestih pubertetskih stihova do umetničkih fotografija. U svačemu je Sergije umeo da nađe po neko zrnce vrednosti, pa je objavljivanjem svakom od nas davao krila, a onim što je izbirao, ukazivao na vredna zrnca u naplavinama naših adolescentskih nadahnuća. Ubrzo je počelo masovno okupljanje svih saradnika u jedinstveni jugoslovenski vašar mladih stvaralaca nazvan „Mladi maj“. Na peti skup poslao sam ciklus od tri pesme, i doživeo da me posle nastupa potraži urednik časopisa „Razvitak“ Toma Mijović.

Časopis je za nas mlade umetnike bio ideal kome smo težili, objaviti bilo šta u „Razvitku“ značilo je da smo izašli iz poetskog puberteta i postali zreli i priznati stvaraoci. Sastanak sa Tomom zbio se u konaku „Hajduk Veljko“ u Zaječaru gde se sedelo na burićima, a sav restoran je bio u znaku domaćeg folklor a, od dekoracije sale sa aplikacijama kolskih točkova i vezova osušenih tikvi, preko kelnera u narodnim nošnjama do predivne domaće rakije, žute ko dukat. Toma je bio vrlo otvoren, hteo je da dokuči pod čijim uticajem nastaju moje pesme, jer se može smatrati, rekao je, da se sa njima „ovaj mladomajski vašar konačno isplatio“! Izdvojio je pesmu „Šporet jede moju majku“ u kojoj se, veli, ne prepoznaju ni Prever ni Miljković, od kojih su bile pune pesme mojih vršnjaka. „Pod čijim uticajem pišeš poeziju?“ bilo je direktno pitanje. Posle kraćeg razmišljanja i vremena koje je bilo potrebno da se ispije druga po redu čašica domaće, priznao sam: „Ja poeziju ne pišem! Ja je zapisujem!“ Kad sam video da me gleda zbunjeno, objasnio sam da je nerado čitam pesnike jer ih ne razumem, da poeziju doživljam kao neku vrstu bolesti, zapravo, da sve ono što zovemo umentičkim darom kod čoveka smatram nekim ozbiljnim genetskim oštećenjem, a da je samo stvaralaštvo zapravo odgovarajuća terapija! Sve pesme koje sam objavio, kao i one koje nisam, prosto me pogode iznenada, dođu mi cele dok šetam, ili zevam u nebo ... I da me ne bi ugušile, ja zastanem ma gde bio, i zapišem ih. „Pa otkuda onda te neobične slike, pomalo nadrealne, pa ritam u njima,

i muzika u stihovima?" Nasmejao sam se. „Ja svoje pesme ne vidim spolja, vidim ih samo iznutra, a to što se spolja primećuje moguće da je samo posledica mog aktivnog bilingvizma!" Na to se Toma iznenadio. „Kakvog bilingvizma?" Tim pitanjem je prosto iznudio odgovor: „Pa jasam Vlah!" rekoh. Toliko je Tomu taj odgovor pogodio da se zaljuljao, mislio sam da će pasti sa bureta na kome je sedeo. „Vlah, a pesnik!?" rekao je iskreno uzbuđen, i dodao: „Znaš li ti čoveče koliko se ljudi interesuju za vašu narodnu poeziju, za vašu narodnu književnost uopšte?" Slegao sam ramenima. „Pa zar to niko ne beleži?" zapitao sam. „Ma ko da beleži?" rekao je već vidno ljut. „To bi trebalo da radite vi, obrazovani a daroviti Vlasi, a vas to ne zanima!" A zatim dodao: „Pre neku godinu je neka budala iz muzeja (reče kog) napisala u odgovoru na upitnik Akademije nauka da Vlasi nemaju narodne umotvorine!"

Pošto smo u međuvremenu ispili treću čašicu, oslobodio sam se prilično i mogao sam da se na tu tvrdnju ne samo slatko nasmejem, nego da pred Tomom, na vlaškom, izdeklemujem, bolje reći odglumim pet-šest mojih omiljenih vlaških izreka, za koje sam bio siguran da ih Vlasi nisu preuzili iz Vukovih zbirki. Kad sam jednu po jednu preveo i to sa estradnim elementima koji idu iz kafanski ambijent, Toma nije mogao da sakrije oduševljenje! Prosto mi je naredio da te izreke, i još neke koje sigurno znam, zapišem i pošaljem mu da ih objavi u „Razvitku". Nisam se mnogo do tada obazirao na problem zapisivanja vlašskog jezika, jer smo to činili retko, a i tada smo se snalazili kako je ko znao i umeo. Pomislio sam da tako ozbiljan časopis mora imati neku normu, pa sam vrteći glavom, rekao: „Pa, mogao bih, ali ne znam kako da pišem na vlaškom?" Toma se nasmejao: „Ma piši kako ti je najlakše, nema tu nekog pravila! Samo piši i šalji!"

Ali, od obećanja dato za kafanskim stolom u konaku „Hajduk Veljko", do prvoga teksta spremljenog za „Razvitak" prošlo je nekoliko godina, i da uporni urednik nije po dva puta godišnje telefonirao školi u Rudnoj Glavi, raspitujući se šta radim i podsećao me na obećanje, od objavljivanja ne bi bilo ništa. Problem zapisivanja je za mene bio ogroman, jer sam mislio da je on negde rešen, pa mi je bilo nelagodno pri pomisli da bih sa nekim svojim rešenjem mogao biti ismejan!

Uronio sam u literaturu. Jedna knjiga je tražila drugu, druga treću, a na vidiku nikoga kome bih mogao da se obratim za pomoć. I sada čuvam u svojoj biblioteci razne indoevropske ovakve i onakve uporedne gramatike, jer sam smatrao da odande treba da krenem u potrazi za rešenjem. Srećom, neko me je uputio na *dr Radua Floru*, profesora rumunskog jezika na Filološkom fakultetu u Beogradu i njemu sam se pismom obratio za savet. Odgovor koji je ubrzo stigao oslobodio me je svake nelagode. Vlaški jezik spada u dijalekte rumunskoga jezika, za čije zapisivanje postoje različiti načini, ali se u suštini sve se svodi na jedno pravilo koje se zove *fonetsko* jer podrazumeva da se pri zapisivanju lokalnog govora piše po principu jedan glas – jedno slovo. Zato je važno da priređivač objasni sistem znakova koje je koristio.

Seo sam za pisaću mašinu i računao da ono što ja na njoj mogu da otkucam, to isto može da se izvede i u štampariji! Da to nije bilo baš tako, shvatio sam kod prve korekture koju sam morao da izvršim u borskoj štampariji, ali ceh je platio jedan grafički radnik koji je rukom doctavao na filmu dijakritičke znakove, pa sam ja mo-

gao da odahnem. Sve do pojave kompjutera, laserskih štapača, pauseva i ttf fontova, kada sam konačno mogao da uzmem situaciju u svoje ruke.

Slika deveta: lekcija mrtvog Solunca

Nikad nisam uspeo da shvatim koji je bio pravi motiv moje majke Gergine da me podstiče da zapisujem vlaške umotvorine? Ali, radila je to sa takvom energijom da ja nisam imao kud. Iako je imala samo četiri razreda osnovne škole, njena zapažanja su bila oštroomna, a objašnjenja mudra. Naročito je volela Solunce i njihove ratne priče. Jednog je posebno volela, zvao se Vanuce Njamcu, živeo je na Strnjaku, brdu oko osam kilometara udaljenom od centra Rudne Glave u kome sam u to vreme imao stan. Nije bilo susreta sa majkom polovinom sedamdesetih da me nije opominjala da odem kod njega, i da snimim njegova kazivanja pošto sam imao odličan magnetofon „Uher“, koji sam dobio od Radio-Majdanpeka kao njihov spoljni saradnik. Nije mi se dalo.

Stan mi je bio na jednom uzvišenju, kojim je vodio put prema groblju. Svaku sahranu je oglašavalo crkveno zvono, koje se u stanu čulo kao da je lupalo pod našim prozorom. Tako je bilo i tog dana. Najpre se oglasilo zvono na crkvi, a nešto kasnije i zvono na mojim vratima. Otvorio sam i u hodniku ugledao majku koja nije ličila na sebe. „*Audz arîngu?*“ („Čuješ crkveno zvono?“), upitala me je glasom kroz koji je probijao bes. „*Aud!*“ („Čujem!“), rekao sam. „*Šćij dupa kare kîntă?*“ („Znaš li za kim zvoni?“). „Nu!“ rekao sam. „*A murit Vanucă Njamcu!*“ rekla je i briznula u plač, a meni su se noge odsekle. Nekako sam je uvukao u stan. Sela je na kauč, pogledala po sobi punoj razbacanih knjiga. Obrisala je suze i rekla: „*Kînd muare uomu, da njima n-a skris aja ś-a ścut jel, ka kînd aprîndz o mije đi kărc kare njima nu lj-a šećit!*“ („Kad umre starac, a niko nije zapisao ono što je znao, kao kad spališ hiljadu knjiga koje niko nije pročitao!“) Odbila je kafu, sok, čak i vodu, i uz reči da ne sme da zakasni za sahranu, otišla. Prateći je u mislima, i zamišljajući kako starog Solunca spuštaju u grob, i sa njim zauvek odlazi sav svet koji je znao, dok su mi u ušima još uvek odzvanjale njene reči, iz te smuše izronila je metafora: „*Umiru starci ko da gore knjige!*“ Uneo sam je u dnevnik, ocenjujući da bi mogla biti dobar početak za neku pesmu; kasnije sam shvatio da to nije početak pesme, već pesma cela celcata.

Sutradan je bio vikend. Spakovao sam magnetofon, seo na autobus i otišao kod majke u Bliznu. „*Evo me*“, rekao sam, „*vodi me gde znaš!*“ Kad je namirila živinu, pavela me je preko reke, kod dvoje staraca koji su živeli sami u staroj kući sa kaminom. Rekla je starcu: „*Asta je Paun, kopilu mjeu. Puvestaj povasta-ja đi draku ku trij kuarnje!*“ („Ovo je moj sin Paun. Ispričaj mu onu priču o đavolu sa tri roga!“) Sedeli smo u prostoriji koju Vlasi zovu „ožak“ i u kojoj se nalazi kamin sa širokim odžakom. Postavio sam magnetofon na tronožac i uključio ga. Mikrofon sam držao u ruci, jer nisam imao stativ. Sobicu je ubrzo ispunio drhtavi starčev glas. Kao da me je neki čudesni vremeplov zgrabio i vratio u detinjstvo. Kako su priče tekle, jedna, pa druga, pa treća, tako su se u meni postepeno gasili jedan, pa drugi, pa treći lični plan za budućnost: do dana današnjeg ostao sam zarobljen u tom svetu, sa opsesijom da ga istražim što temeljnije, da ga dokumentujem što više, i da ga objasnim što bolje.

Slika deseta: demokratija i njene žrtve

Dilemu kako se društvena zajednica odnosi prema mom neobičnom određenju da sakupljam narodne umotvorine, otklonio sam vrlo brzo. Sa snimanja razgovora sa jednom babom od 102 godine o elementima vlaške nošnje nisam se pošteno ni vratio kući, a već je u „Komitet“ stigla prijava da „onaj ide u četničke kuće, i nešto snima“! To sam saznao slučajno od mog školskog druga koji je u to vreme radio u „Komitetu“, i to zahvaljujući vinjaku koji oslobađa usta od svih vezova i tajni, a koji smo ispijali u seoskoj kafani. Čuvši to, slatko sam se nasmejao jer u Blizni, odakle je stigla ova prijava, nije ni bilo drugih kuća, sem „četničkih“! Stvar je vremenom postala vrlo delikatna, jer sam u zapisivački rad uključio svoje učenike, formirao sam i seosko Kulturno-umentičko društvo, koje je imalo i posebnu sekciju za to. Sakupljene umotvorine počele su konačno da izlaze u „Razvitku“, tako je taj, po svemu anahroni poduhvat, izgubio privatni, lokalni karakter i postao javni, društveni, pa i politički, čime je probudio iz dremeža Čuvare Sistema. Senka njihove „brige“ po svemu sudeći prati me do danas, zbog čega sam im posebno zahvalan, jer je sakupljački rad usamljenički, i bar će njihove beleške svedočiti o ogromnom trudu koji sam uložio u njega. Srećom, moj rodoslov u više generacija unazad, koliko ga obično „služba“ češlja, bio je bez „sumnjivih elemenata“ pa kad bi ta vrsta analize pokazala da je u pitanju „zanesenjak“ (da ne ređam dalje epitete!), a naročito da su pritom moji kontakti po svemu apolitični i bezopasni, i posebno bez materijalnih interesa, u vreme Titove Jugoslavije bi me „zajednica“ ostavljala na miru. Ali, istovremeno me je lišavala svake pomoći, naročito finansijske, koja je bila neophodna da se drama umiranja jedne stare kulture dokumentuje kako dolikuje savremenoj civilizaciji. Druga priznanja, koja bi baš prijala mladom zanesenjaku, da ne pominjem.

*

Stvar se iz osnove promenila sa raspadom Jugoslavije. Demokratija je jednim potezom svukla debeo pokrov sa užeglog društvenog tla, i na svetlo dana izašle su – kao ispod trule grede – svakakva društvena, politička i ljudska bića, kreature i spodobne. Jugoslavija se raspala kao što dete razbije svoju omiljenu igračku kad se zasiti igre, samo da bi videlo šta je unutra. Od rasutih delova sklepane su partije i pokreti, formirana su društva i udruženja, čije konce teško da će ikad pohvatati istorijska nauka, sa celom svitom svojih pomoćnih disciplina!

I nacionalne manjine su se javile sa svojim strankama, pa ni Vlasi nisu bili izuzetak, iako su status manjine stekli nešto kasnije. Ali, za razliku od drugih, vlaške političke formacije dočekane su u režimskoj štampi sa optužbama, sumnjama i svekolikim podozrenjem! Može se reći da se nikada nije zatrlo seme sumnje koje je zasejao iredentistički pokret 1941. godine, da će Vlasi, čim im se „probudi“ nacionalna svest i počnu se politički organizovati, u potaji raditi na otcepljenju istočne Srbije i pripajanju „matici“ Rumuniji. A Vlasi u vezi sa tim pokretom niti luk jeli, nit luk mirisali! Ko bi se od nesrećnih Vlaha usudio devedesetih godina da prekorači Dunav i uspostavi kontakt sa rumunskim organizacijama, ili je tamo odlazio u potrazi za svojim korenima, ili studirao, vraćao bi se sa epitetom „strani plaćenik“ i „do-

maći izdajnik“. Jedan ražalovani pripadnik „službe“ pisao je pseudo-naučne studije u kojima je grdio zaspalu srpsku vlast što žmuri pred „rumunizacijom“ Vlaha koji studiraju u Rumuniji. Oni su prikazivani kao opasan rušilački „element“, dok njihovi vršnjaci sa bugarske granice nisu ni pominjani, iako su takođe u zamašnom broju studirali na bugarskim fakultetima. Iako je Bugarska bila okupator istočne Srbije i za sobom ostavila tragove velikog zverstva koja je činila porobljenom stanovništvu, a rumunski vojnik nikada nije ni kročio na srpsko tle, Rumunija se u istočnoj Srbiji gledala sumnjičavo, a Vlasi koji bi se i na srpskome jeziku deklarirali kao Rumuni, bili su na društvenim mrežama izlagani uvredama i proterivani u Rumuniju najpogrdnijim rečima. Paradoks je da su tom rečniku najviše doprinele upravo novonastale vlaške stranke i strankice, izrazite srpske provenijencije i profila, koje su ne samo odricale svaku vezu Vlaha i Rumuna, nego su Vlahe u Srbiji „tretirale“ kao autohtono, starinačko stanovništvo kome je, u etničkom smislu, upravo Srbija *zemlja matica!* Iako je ovo gledište školski primer logičkog nonsensa, jer protivreči samom pojmu etničke matice, srpska aktuelna vlast ga je prihvatila i snažno podržala. Tako je Srbija postala jedina zemlja na svetu u kojoj je registrovana „dvolpolna etnička matica“, jer se drugačije ne može objasniti kako iz jedne „matice“, na jednome tlu, u jednome vremenu, nastaju dva različita naroda: jedan *slovenski*, i jedan *romanski*!?

Najveći „uspeh“ ove neobične partenogeneze, jesu izborni marifetluci kojima je „osvojen“ Vlaški nacionalni savet, formiran 2006. godine, nakon dobijanja statusa nacionalne manjine, ali koji nije dobijen na osnovu ustavnog prava koje zrelo društvo daje svojoj najstarijoj manjini, nego nakon ružnih scena pravnog i sudskog nadgornjavanja sa sektorom za ljudska i manjinska prava u vladi Republike Srbije. Nije prošlo dugo vreme a ova vlaška „vlada“ u svom drugom sazivu, donela je odluku koja se može okarakterisati kao udžbenički primer etnocida: *izbrisala je izvorno etničko ime Vlaha „Rumîn“, kojim je ova zajednica sebe nazivala vekovima*, jer je nedvosmisleno upućivalo na rumunsko poreklo, i uvela slavizam „Vlah“ kao službeni etnonim, iako ovu reč Vlasi nikada nisu koristili kao naziv za svoju narodnost, već kao ime za jednu vrstu valjkastog crva, *Nematodu*. Postavlja se pitanje: ako jedan nacionalni savet sam uništava ono što po slovu zakona u prvoj liniji očuvanja nacionalnog identiteta treba da štiti, a pritom je zdušno podržavan od aktuelne vlasti, koja mu je onda ona prava, latentna uloga i funkcija?

Kao da je Savet pao u ruke cirkusa Monti Pajtona, tako su izgledale razne odluke od životne važnosti za opstanak Vlaha, i to u trenutku kada im je najozbiljnije pretio sunovrat asimilacije. U okviru prava koja su stekli kao novoproglašena nacionalna manjina, pored višemilionske stavke u budžetu, obilato je korišćeno pravo na upotrebu vlaškoga jezika u medijima, istovremeno sa pravom njegovog uvođenja pod krovove osnovnih škola, ne ispuštajući pritom iz vida pravo na negovanje tradicije.

U prvoj oblasti doguralo se dotle da su slušaoci nekih lokalnih radio i tv stanica, koje su davale vesti na „vlaškom“, tražili da se ta bruka ukine, inače će doći i baciti bombu u studio! Problem je bio u tome što se vlaški jezik tokom milenijuma upodobio isključivo za seoske poslove i potrebe, i da je njegova leksikografska nosi-

vost bila daleko ispod težine rečnika aktuelnih političkih zbivanja u Srbiji, pa su se tako „vesti na vlaškom“ sastojale od neprirodnih i ružnih rogozobatica, smešanih od gomile na silu povlašeni srbizama i tek ovde-onda poneke vlaške reči. Od takvoga „jezika“ jedinu korist su imali Srbi u mešovitim firmama, jer su izraze koje bi čuli na radiu efektno koristili za šegačenje i teranje sprdnje sa svojim vlaškim kolegama! Na argumentovano ukazivanje da ovakve emisije vređaju Vlahe i njihovo dostojanstvo, srpska vlast je ostala gluva, ali nije propuštala ni jednu međunarodnu priliku da te emisije prikaže kao dokaz ljudskih i manjinskih prava koje Vlasi uživaju u Republici Srbiji!

Mnogo se primera može sabrati iz prvih godina života Vlaha istočne Srbije u statusu nacionalne manjine. Ali se kao vrh političkog licemerja i dubinske političke nekroze od koje je oboleo vlaški Savet, može uzeti izjava predsednika Odbora za informisanje i izdavačku delatnost iz 2011, koji je na jednoj sednici Saveta rekao: „*Vlasi su uvek bili Srbi, i mi smo sada Vlasi samo da ne bismo sutra bili, ne daj Bože – Rumuni!*“ Kako ova izjava nije izazvala diplomatsku reakciju Rumunije, teško je reći!

Od sličnih stupiderija država Srbija nije našla za shodno da zaštiti ni učenike osnovnih škola. Njen nadležni republički organ zvan Nacionalni prosvetni savet, dupke pun akademika i profesora univerziteta najrazličitih struka i profila, dozvolio je 2013. godine da se – pod formom nastavnog plana i programa – mladi Vlasi podvrgnu svojevršnom nacionalnom inženjeringu! Kroz udžbenike poturano im je falsifikovano etničko ime njihovoga naroda, koje je svima bilo dobro poznato jer se čuva i prenosi maternjim jezikom. Od te godine roditelj, pripadnik vlaške nacionalne manjine, dovodi dete u školu kao „Rumîn“ a država Srbija mu vraća polufarbikat naci-prerađevine kome je ispran mozak da on to više nije, nego je zapravo „Vlah“! Na pitanje zašto to dozvoljava, jedan roditelj iz Zlota priznao mi je da jako dobro zna da su mu se preci zvali „Rumîn“ da je on to od njih naučio i sam prihvatio, ali da ti preci „*nisu bili obrazovani, nisu imali škole i nisu znali istoriju!*“ tako da je to sa „rumînom“ bila njihova viševjekovna zabluda koja se sada ispravlja! Umesno je zapitati se na ovom mestu kako bi Nemač kao roditelj prihvatio da mu dete u srpskim osnovnim školama uči da po nacionalnosti nije „ein Deutscher (Nemač)“ nego „ein Stumm (nešto kao Gluvak)“, jer ih tako (u prevodu) zovu Srbi?!

Koliko se komično shvata svetinja negovanja etničkog nasleđa u slučaju vlašskog nacionalnog Saveta, govori fakat da je od svih mogućih i nemogućih likova iz prebogatog panteona vlašskog folklora, u prvu slikovnicu-vežbanku za vlaški jezik, ušao niko drugi nego – *kineski medvedić Panda!* Da je Panda „lik“ iz srpske tradicije pa da se nekako i razume, ali nametnuti jednu bezazlenu životinju sa druge strane Planete kao element vlaške nacionalne kulture, i to kako trenira kung-fu! – čin je van pameti, i ne dolikuje ozbiljnim državama kakvom Srbija želi sebe da predstavi „na putu u EU“! Ovaj detalj je karakterističan i po tome što vlaški nacionalni Savet toga vrmena pokazuje kao brikolaž neogodovornih pojedinaca, skupljenih sa političkog otpada vladajućih stranaka, kojima se svašta može podvaliti! Na jednoj daći u Rudnoj Glavi sreo sam se lice u lice sa članom vlašškoga Saveta, koga je na listu gurnula njegova stranka SPS zato što je, kaže, „bio kao vozač autobusa, poznat svim

Vlasima od Požarevca do Negotina“! Na moje radoznalo pitanje čime se bavi u Savetu, rekao je sledeće, i to ne krijući ponos: „*Sada pravimo vlašku gramatiku, jer mi nemamo gramatiku, a rumunsku ne možemo da uzmemo jer je puna španskih reči!*“

Indoktrinaciju ovakvih članova vlaške vlade vršilo je negotinsko udruženje „Gergina“, čije je projekte, inače, finansirao Soroš! Ovo nesrećno Udruženje ostalo je u istoriji Vlaha zabeleženo i po tome što je od strane Saveta bilo ovlašćeno [sic!] da izdaje „sertifikat“ prvoj generaciji prosvetnih radnika koji su izrazili spremnost da predaju „vlaški govor“ u osnovnim školama! Njima su ovi „sertifikati“ uručeni u jednoj negotinskoj kafani bez *ikakve provere znanja*, a sva literatra za nastavu nosila je na koricama Sorošev pečat! Glavni ideolog svih ovih marifetluka bio je anonimus koji se i na zvaničnim udžbenicim potpisivao kao *dPasujoni*, kao da Vlasi žive u srednjem veku kada je bilo religijski zabranjeno da se freskopisci punim imenom potpisuju ispod svojih dela. On je, uzgred, tvorac i pomenute bojanke sa kineskim Pandom kao „elementom vlaške nacionalne kulture“, naštancovao je potom i rečnik vlaško-srpskog jezika za učenike, u kome je pokazao da ne poznaje čak ni elementarne osnove toga jezika (vrste reči, infinitiv, nominativ imenica neodređenog vida i dr.), a privučen „mirisom i ukusom“ nisko kontrolisanog vlašskog budžeta, u profitabilni posao na štancovanju udžbenika, uključio i celu familiju. Porodične poslove delio je sebi i svojim sa neke visoke pozicije u vlaškoj vladi, što pokazuje da je i moral merio digitronom, kao i novac koji je voleo da zgrće kao da mu je mentor bio Ostap Bender!

Može ovako još mnogo primera da se navede, ali će ovoliko biti dovoljno da se shvati da su Vlasi u najvažnijoj tački svoje istorije doživeli apsurd: sa statusom nacionalne manjine i formiranjem nacionalnog Saveta, zapravo, iskopan im je grob, i to najdublji koji je mogao da se zamisli! Na dubinu te jame uticalo je još niz spoljnih poštasti, među kojima su internet, mobilna telefonija, društvene mreža i kao svojevrsna zaprška, razularena žuta štampa koja se na mafijaški kontrolisanom srpskom tržištu borila za tiraž!

Mediji iz ove poslednje klase utkrivali su se koji će crnje, ružnije, skandaloznije i uvredljivije da predstavi Vlahe istočne Srbije. Uobičajene pikanterije o vlaškoj magiji nisu bile ništa prema „bombi“ koju su na svojim udarnim stranama plasirale neke novine: *da se Vlasi spremaju da dignu oružani ustanak*, da su u te svrhe formirane specijalne jedinice zvane „žute beretke“, a da ih oružjem snabdeva Rumunija, koja ga daje besplatno jer njena vojska, ulazeći u NATO, dobija novo naoružanje. Ni autora ovih redova nisu mimoišle izmošljotine. Njemu je pripisana uloga vlašskog duhovog četovođe, koji je Vlasima „dao pismo“ [sic!], sakupljajući njihove umotvorene probudio im „nacionalnu svest“, a Vljajne zatvorio u barake koje je podigao po okolnim majdanpečkim šumama i naterao ih da šiju uniforme za „žute beretke“! Čak je sredstvima opštinskog budžeta finansiran roman u kome se tajno društvo „srbskih“ rodoljuba bori protiv kustosa lokalnog muzeja, koji je, dabome, izdajničko kopile i strani plaćenik, a kad su ga pred kraj knjige ubili, otkrili su i njegove barake i digli ih u vazduh! U završnim scenama romana, ti noćni carevi kafića u kojima se pretvaraju u „ramboe“, užagrenih očiju gledaju kako u vazduh lete Paunove Vljajne

i kako krše grane stoletnih bukovih stabala delovi njihovih tela, koja raskomadana padaju na zemlju, i ona, ta zemlja, istoga trenutka postaje i „sveta“ i „srbska“! Nek ostane zabeležen komentar moje supruge, učiteljice Ružice, kad sam joj pokazao novine i rekao: „*Vidi, molim te šta sve pišu o meni?*“ Ona me je samo pogledala i rekla: „*Ma šta ja znam šta ti sve radiš, kad si po ceo dan u Muzeju!*“ A ja sam tamo zbilja provodio po ceo dan, i subotom, i nedeljom, i praznicima kao i za vreme godišnjih odmora koje nikad nisam koristio, jer sam pre podne bio direktor, a „drugoj smeni“ usamljeni kustos nadnet nad građom o Vlasima, koju sam manijakalno prikupljao terenskim, arhivskim i bibliografskim istraživanjima!

Izliv svekolikog primitivizma koji je kuljnuo iz kloake balkanskog tipa demokratije, više nije mogao da se spreči! Njegov udar na vlaški identitet bio je poguban. Vlasi sa mobilnim u rukama, otvarajući svoje profile na fejbuku, nisu imali kud nego da svoj etnički identitet gurnu što dublje u ilegalu, i da ga pokriju mimikrijom da mu se ni tragovi ne vide! Tako je vlaški jezik, kao poslednji element toga identiteta, prestala da govori i srednja generacija Vlaha, ne samo najmlađa.

Dve tuge za kraj

Tuga prva. Pre par godina išao sam na teren u Jasikovo, selo u Gornjem Peku, i na prevoju između Debelog Luga i Leskova povezao jednu devojčicu, učenicu VI razreda vlaolske osnovne škole. U želji da vidim kako stoje sa vlaškim jezikom deca iz te generacije, koja živi po razbacanim planinskim salašima, započeo sam razgovor na vlaškom, ali ona je na svako moje pitanje spremno odgovarala na srpskom. Bilo mi je jasno da razume jezik, ali mi nije bilo jasno zašto ga ne govori pa sam je upitao:

„Šćij rumînjašće?“

„Znam!“

„Pa što ne govoriš vlaški?“

„Neću?“

„A što nećeš?“

„Pa to je sramota!“

„Šta je sramota?!“

„Pa to kad govoriš vlaški!“

Zanemio sam i upitao:

„A u kući kako pričaš?“

„Pa srpski!“

„A tvoji roditelji?“

„E, oni pričaju vlaški!“

„Ti srpski, a oni vlaški?“ upitao sam u neverici.

„Da!“ odgovorila je, a na moje pitanje da mi objasni zašto, ponovila je:

„Pa kažem da je sramota kad pričaš vlaški!“

„U redu“, rekao sam, „ali kakve to veze ima sa tvojima u kući? Zašto sa njima ne govoriš vlaški?“

Njen odgovor me je pokosio:

„Pa ne pričam, jer kad bi znale moje drugarice iz škole da ja govorim vlaški kod kuće, više se sa mnom ne bi družile!”

„A jesu li i tvoje drugarice Vljajne?”

„Da, sve!” odgovorio mi je devojčurak.

To je normalno za vlačku osnovnu školu, jer su sva sela u Gornjem Peku, odakle se zbiraju njeni đaci, čisto vlaška, i kad se u njima ubije jezik, on umre na mnogo širem prostoru. I tu ga niko više ne oživi!

Tuga druga. U mojoj rodnoj kući u Blizni danas živi još samo sestra Marija, udovica, i ako ne računamo decu i unuke koji joj povremeno dolaze u posetu, jedino društvo su joj mačka, pas i kokoške. Povremeno navraćam i ja, kad uželim da me zapahne sećanje na detinjstvo i osvežim znanje maternjeg jezika, jer me nikad nije napustilo osećanje da tu mojim maternjim jezikom govore ne samo moja sestra i njene komšije, već i njihove životinje. Za tu bratsku pažnju bio bih nagrađen vlaškom „koljašom” i mesom prženim u tiganju koji je sestra nasledila od majke.

Tako je bilo i jednoga dan ujesen pretprošle godine, kad sam navratio kod sestre vraćajući se s terena u Donjem Poreču. U toku jela ušla je u kuhinju njena mačka, i privučena mirisom prženog mesa, zamjaukala tako tužno, kao da plače gladno dete. Sestra Marija je prekinula ručak, pružila ruke prema mački i rekla: „*Ooo, Mićko! Dođi babe!*”

Kao da nisam dobro čuo, u neverici sam je upitao: „Sestro, kojim jezikom ti pričaš sa mačkom?”

Zastala je za trenutak, i rekla:

„Pa, pričam srpski!”

„A sa psom?” upitao sam.

„Isto srpski!”

„A sa kokoškama?”

Već mi se srce steglo kad mi je dala očekivan odgovor:

„Pa i sa kokoškama pričam isto srpski!”

U neverici, dohvatio sam mobilni i okrenuo broj mog saradnika iz Tande, Pauna Ilića, za koga sam siguran da je poslednji vlaški ovčar i istočnoj Srbiji, jer živi od stada koje čuva po tamošnjim brdima, na način koji se ni za dlaku nije promenio od onoga kako su to činili njegovi preci. Zbog toga je Paun moj stalni saradnik na vlaškom rečniku „Vorbaru”, i za devet proteklih godina nije ušla reč u taj rečnik, a da je prethodno nisam razmotrio sa njim.

Posle uobičajenih fraza, upitao sam ga otvoreno kojim jezikom priča sa svojim ovcama. Nasmejao se, razmislio par sekundi i odgovorio:

„Sa ovcama uglavnom pričam srpski, jedino kad sam ljut na njih onda ih psujem i kunem na vlaškom, onako kako sam naučio od naših starih čobana!”

Ako se ikada bude podigao spomenik na grobu vlaškgoga jezika, ovaj trenutak u dan, u sat i sekund, neka se upiše kao vreme kada sam saznao za njegovu smrt! Jer kad Vlasi više ni sa svojom stokom ne govore vlaški, onda je *svaka priča završena! Gata povasta, gata!*

Epilog

Shvatio sam da više nema šta da se čeka. Vlaški jezik je na samrti,¹⁾ a sa njim i sve njegove umotvorine, za koje mnogi sumnjaju da ih Vlasi uopšte imaju. Takve predrasude najviše su uticale na etničku svest samih Vlaha, jer su poverovali da njihova osobena kultura ne vredi ništa, da ih u očima modernoga sveta samo prikazuje kao zatucane i primitivne ljude, čak i kao ljude bez morala i emocija, pa su je sa olakšanjem napuštali.

Otvorio sam stare fascikle u kojima je gotovo jednu deceniju čamio projekat „Askultac povasta mja”, napisan s ciljem da javnost upozori na devastaciju i destrukciju autentične vlaške kulture, koja nestaje pred našim očima, ali nestaje neproučena i nepoznata. Ažurirani projekat podneo sam na konkurs koji je upravo tih dana raspisala Skupština opštine Majdanpek.

Projekat je prihvaćen i tako je nastala ova knjiga. U njoj je izbor iz građe koju sam beležio gotovo pola veka po vlaškim krajevima istočne Srbije, kao i ona koju su beležili drugi koji su kao saradnici vremenom pristali uz moje projekte.

Njena misija je da svetu otkrije nepoznatu lepotu vlaškokoga duha, i razuveri Vlahe i njihove potomke da nemaju čega da se stide!

Da bi ova misija mogla u potpunosti da se ostvari, prethodnom tekstu valja dodati još neka poglavlja, pre svega ona u kojima će se osvetliti bitne nijanse etničke slike istočne Srbije koje joj daje vlaški kolorit, i odgonetnuti enigmu jezika u kome je nastala vlaška narodna književnost.

ETNIČKI PROFIL VLAHA ISTOČNE SRBIJE

Tačno određenje etničke pripadnosti jednoga naroda, posebno ako on uživa pravni status nacionalne manjine u nekoj državi, od životne je važnosti za taj narod i u direktnoj je vezi sa njegovim opstankom. U slučaju Vlaha istočne Srbije po tom pitanju vlada retko viđena konfuzija, ali se raznolika gledišta mogu svesti na četiri teorije: 1) inverznu, 2) autohtonističku, 3) aurelijansku i 4) rumunsku.

1. **Inverznu teoriju** formulisao je srpski etnolog Tihomir Đorđević za potrebe jugoslovenske delegacije na Mirovnoj konferenciji u Parizu, koja je na kraju Prvog svetskog rata crtala novu mapu Evrope. Đorđević je kao vrstan etnolog dobro znao, uostalom kao i svi veliki srpski naučnici toga vremena, da su Vlasi istočne Srbije *rumunski doseljenici*, ali je zgodnom dosetkom da se ne radi o etničkim Rumunima nego o *povlašnim Srbima*, hteo suzbiti rumunske pretenzije na teritoriju istočne Srbije, koje su se otvoreno ispoljile na toj Konferenciji, i koje su realno pretile da Srbiji oduzmu četvrtinu teritorije. Po njegovoj teoriji, Vlasi su potomci Srba koji su pred prodorom Turaka na Balkan bežali na sever, u Banat i Erdelj, tamo su se pod uticajem Vlaha, kako su Srbi tada zvali Rumune, povlašivali, pa kad su u

1) Terenske impresije jednog iskusnog etnologa potpuno se uklapaju u sumornu sliku o vlaškom jeziku koju odaje statistika, a ona pokazuje da je za samo 40 godina broj Vlaha kojima je vlaški bio maternji jezik, opao je za polovinu: 1961. taj broj je iznosio 106.656, a 2002. godine 54.726. Sunovrat vlašskog jezika počeo je, dakle, u drugoj polovini XX veka, sa snažnim zamahom industrijalizacije.

Srbiji stvorene povoljne prilike za povratak, oni se vraćaju, ali sada kao Vlasi. Kako je između jedne i druge seobe prošlo više vekova, tokom toga „povlašivanja“ postepeno se gasila i srpska etnička svest, ali izgleda ne baš sasvim, jer se ona „budila“ pri ponovnom dodiru sa srpskim tlo, i zato se, po ovoj teoriji, naši Vlasi u svim prilikama izjašnjavaju za Srbe. To gledište je potom dalo za pravo srpskoj državi da snažno poradi na daljoj srbizaciji Vlaha, što je, po svemu sudeći, na kraju i uspelo. Doduše, nije samo srbizacija bila agens asimilacije, već je asimilacija posledica više faktora koji se u sadejstvu javljaju tokom složenog procesa akulturacije, shvaćene kao prožimanje dvaju kultura, tokom koje jedna kultura preuzima elemente druge.

Ova teorija se još može nazvati i *akademsom*, jer se primila u akademskim krugovima srpske nauke, gde je živa i danas, iako je prošao čitav vek od njenoga nastanka. Fakat da je jedna teorija tendenciozna, da je stvorena samo da namiri političke potrebe u jednome trenutku, bio bi u ozbiljnim naukama dovoljan razlog da se ona odbaci, ili prepusti istoriji kad ostvari svoju svrhu. To se sa inverznom teorijom u Srbiji nije desilo, pa ostaje da se obara argumentima kritike.

Teorija je u naučnom smislu toliko slaba da je za obaranje dovoljno ukazati na njen postulat o *povlašivanju Srba* kao na neistinitu hipotezu, jer se postavlja logično pitanje: *ako su Vlasi nastali od Srba koji su na rumunskom etničkom prostoru povlašeni za četiri veka (XIV-XVIII), kako onda neki delovi tih istih Srba nisu povlašeni, iako su tamo ostali još dva veka posle toga?* I to u vreme kad je asimilatorska snaga Rumunije postala višestruko jača, jer su Banat i Erdelj došli pod njenu vlast, što za vreme pomenuta četiri veka nije bio slučaj. Na kraju, da je inverzna teorija naučno istinita, danas u Rumuniji ne bi trebalo da ima živoga Srbina, što srećom nije slučaj, jer se dobro zna da je srpska dijaspora upravo u rumunskom Banatu očuvana bolje nego bio gde drugde! Kad pada hipoteza kao neistinita, od teorije ne ostaje ništa!

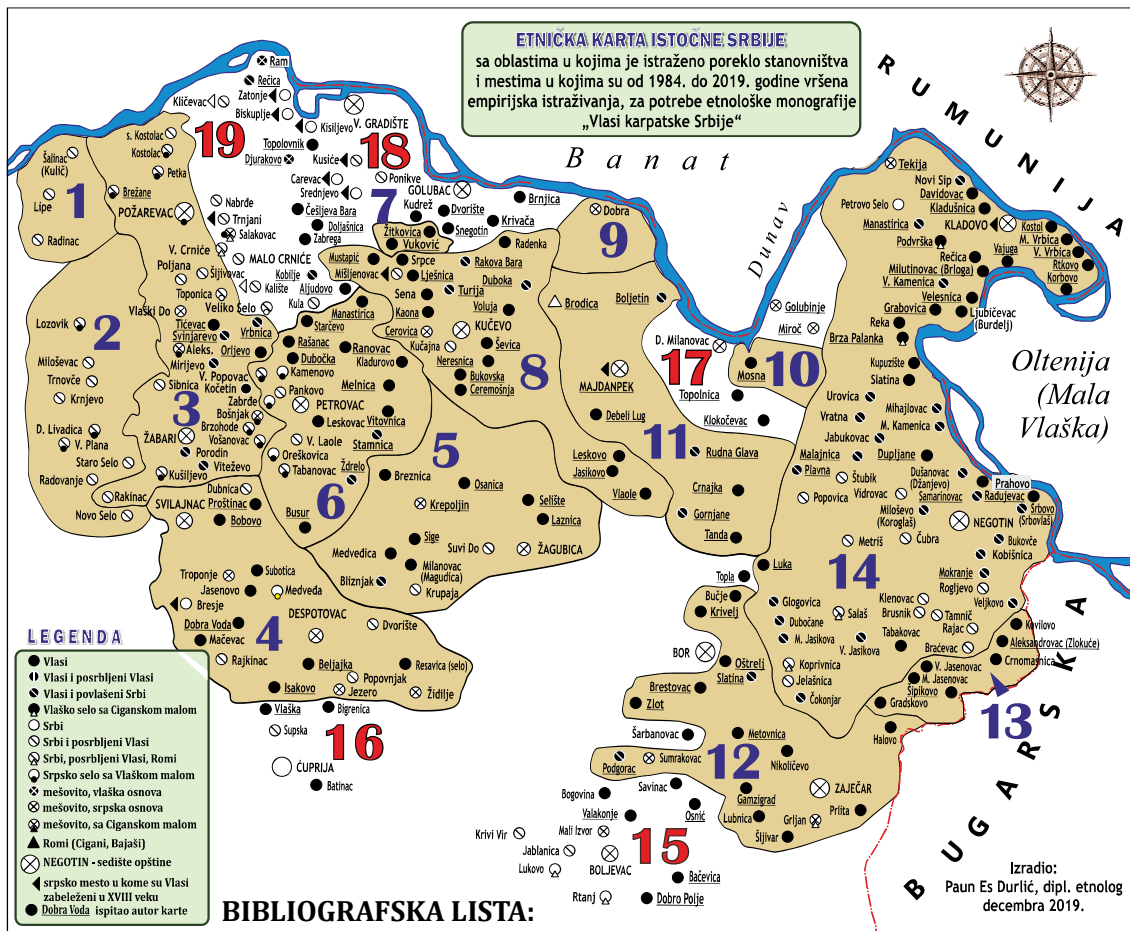
Inverzna teorija doduše nije isključiva, ona iz pristojnih razloga dopušta da se među inverznim povlašnim Srbima možda našao i po neki pravi Vlah, odnosno Rumun. O šteti koju je nanela, a i dalje nanosi ova pseudo-teorija, izlišno je na ovom mestu pisati. Pomenuću samo jedan skorašnji slučaj kao primer iznošenja grube neistine. Vredan autorski par *Olivera Dumić* i *Nebojša Đokić*, u svom radu „*Етнички састав сѣановнишѣва у Хомољу у XVIII веку*“, objavljenom u broju 30 „*Митолошког зборника*“ koji je izašao 2013. u Rači, pozivajući se na T. Đorđevića pišu da „Vlasi nemaju svoje običaje jer su svi njihovi običaji srpski“ [sic!], i otkriva na str. 297. da se tek u „*савремено доба њоједине їрује њрекомерно ѡпруде, из себи знаних разлоја, да докажу разлику у црквеним обредима, и друїим асїекїима живоїа, од срїпских, инсїстїрајућї на ѡаїанским рїшїуалїма, са којїма је хрїшћансїво рашчїсїло још у 4. веку.*“ Koji loši momci čine pomenute „pojedine grupe“ koje se „prekomerno trude“, nije teško saznati, jer se na strani na koju autori upiru prstom, nalaze svega dva imena, *Gacović* i *Durić*, koji, koliko ja znam, u svojim radovima nemaju niti jedan jedini redak o crkvenim obredima, niti „insistiraju na paganskim ritualima“, nego po najstrožijim pravilima nauke vrše empirijska istraživanja, i prikupljenu građu tumače onako kako ta pravila nalažu! Ovo je primer deformacije inverzne teorije, čije se pristalice ne stide da izmišljaju i lažu!

2. **Autohtonistička teorija**, za razliku od inverzne, nema svog autora već samo pristalice i simpatizere, i to još iz antičkih vremena kada je ovaj botanički pojam, u izvornom značenju „samoniklo”, ušao u terminologiju istorijskih nauka, a da ga niko ozbiljan nikada nije u metodološko-teorijskom smislu precizno odredio. Autohtonizam je postao posebno popularan u XIX veku kada su na razvalinama velikih imperija nicali nacionalne države. U suštini, radi se o borbi između različitih nacija za pravo na neku teritoriju. Tu borbu vode isukanim pisaljkama njihove nacionalne nauke, koje kroz naplavinu raznih publikacija nastoje da dokažu da je baš njihova nacija-narod-etnička grupa na spornoj teritoriji od pamtiveka, to jest neprekidno. Tako dolazimo do reči *kontinuitet* koja je sinonim za autohtonističku teoriju, i bez koje ova teorija nema efekta. Treći važan pojam kojim autohtonisti vitlaju jeste *starosedelaštvo*, jer položaj *sedanja* označava sigurnost, što nam jasno ukazuje na to da su izvori ove teorije psihološke prirode. Autohtonizam je eskapistički model koji počiva na psihološkom mehanizmu *regresije*, to jest vraćanja u prošlost kao rešenje za neku kolektivnu frustraciju, i to onu najdalju prošlost, poznatu po nekom velikom otkriću, koje se kao opšte popularno, može glorifikovati i koristiti kao opijat za laičke mase. U nedostatku velikog otkrića, autohtonisti su u stanju da ga izmisle, jer je njihova publika spremna da i veliku laž prihvati kao istinu. Kao populistička propaganda teorija može biti benigna, jer tada strada samo akademska istina, ali ako se spoji sa sumanutim političkim idejama, kao što je na primer bio Hitlerov nacizam, onda su katastrofe velikih razmera neminovne.

U Srbiji vlaški autohtonizam je blage naravi i zaokuplja poluobrazovani svet koji je „otnekud čuo” da su Vlasi „starosedeooci”, drugim rečima „najstariji narod”, ali dalje od toga ne umeju da beknu. Vispreniji nastoje da budu glasni, ne bi li ih vlast primetila kao patriote i braniocce Srbije, koju smatraju za svoju „maticu”, i zato svom energijom *prokazuju* svoje sunarodnike koji se usuđuju da bilo šta kažu protiv ove „teorije”. Iz zahvalnosti, srpska vlast im je poklonila Vlaški nacionalni savet kao igračku koja, kad se uzme u ruke, zveckea po lokalnim medijima i bez kontrole presipa novac srpskih poreskih obveznika u njihove džepove. Autohtonistima je potreban ideološki protivnik, kao što je belom potrebna crna pozadina da bi se bolje videlo. Dovoljno je, na primer, samo da govoriš dobro o Rumuniji i bićeš na društvenim mrežama predmet autohtonističkog *ostrakizma*, nemilosrdnog, nehumanog, krajnje primitivnog.

Da ne ispustimo iz vida postojanje paralelnog, srpskog „autohtonizma” koji deli srpsku nacionalnu istoriju na zvaničnu i zabranjenu, a u ovoj drugoj nalazi svakojaka čudesa koja Srbe u svojim očima treba da digne toliko visoko, da ih nikakva zemaljska kriza više ne može dohvatiti.

Autohtonizam kao gledište na društvene procese, dakle kao pretenzija da bude vrsta neprikosnovenog, objektivnog zakona, duboko je faličan, jer počiva na hipotezi da se čovek ne kreće, da stotinama godina, vekovima i milenijumima stoji u mestu, i to naročito na onom koje su arheolozi otkrili kao znamenito! Na njihovu žalost, samo je privid i obmana teza da su društveni procesi statični, oni su zapravo toliko dinamični i njihova promena je toliko očigledna, da je primećuju i obični lju-

[1] Б. Дробњаковић, *Смедеревско јодунавље и Јасеница*, Београд 1925. [2] Д. Ивановић, *Власи у Великолањском крају*, Viminacium 16, Пожаревац 2011. [3] Мих. Ј. Миладиновић, *Пожаревачка Морава*, Насеља 25, Београд 1928. [4] С. Мијатовић, *Ресава*, СЕЗВ XLVI, Београд 1930. [5] А. Лазић, *Етничке групе у Хомолу и Звижду*, Гл. ГДС XXIV, Београд 1938. [6] Љ. Јовановић, *Млава*, СЕЗВ V, Београд 1903. [7] П. Марковић, *Клење са околним селима*, Клење 1999. [8] А. Лазић, *Насељавање и развијак насеља у Средњем и Горњем Пеку*, Гл. СГД 25, Београд 1939. [9] З. Петрашковић, *Добра на Дунаву*, Београд 1998. [10] М. Барјактаровић, *Мосна*, 36. ЕИ 8, Београд 1976. [11] П. Ес Дурлић, *Родослови Поречке Реке и суседног области*, грађа, Музеј у Мајданпеку. [12] М. Станојевић, *Црна Река, антропогеографски њрилози*, Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине, III, Београд 1931; исти, *Црна Река*, Зајечар 1975. [13] П. Пауновић, *Географија здравља*, Неготин 2008. [14] К. Јовановић, *Негоштинска Крајина и Кључ*, Београд 1940. ♦ Neistražene oblasti: [15] delovi Crne Reke, [16] delovi Ćuprijske Morave, [17] delovi Poreča, [18] Braničevo i [19] Stig. Podvučena imena mesta jesu naselja u kojima je P. Durlić vršio empirijska istraživanja od 1984. do 2019. godine. Etnički sastav utvrđen je na osnovu preseka popisa stanovništva od 1850. do 2011. godine, i drugih izvora.

Sl. 2 Poreklo stanovništva ispitivano je u 132 od 159 vlaških sela (83%) i to antropogeografskom metodom, i nije nađen ni jedan jedini rod stariji od XVIII veka! Isto je i u srpskim selima, u kojima se javljaju samo retka predanja o dobegavanju predaka s Kosova posle Kosovskog boja, što autohtonističku teoriju o „starosedelaštvu“ današnjeg stanovništva u oba slučaja, argumentovano odbacuje kao neodrživu!

di čije su percepcije čulne i neposredne, a tumačenje oslobođeno svake ideologije. Često su meni na terenu obični Vlasi seljaci govorili kako „jedno imanje može da izdrži najviše četiri kolena, a onda, ako ne zapusti, preuzme ga drugi rod, druga familija, ili drugi neki narod!” Ove mikro promene su pravilnost koja se odražava i na makro planu. Ljudi se neprestano kreću i epohe smenjuju, a razlozi koji ih na to teraju su mnogostruki. Cilj je ostao isti, kao i na stupnju dok su ljudi bili primati: obezbediti stabilan izvor hrane, jer se hrana stalno izmiče, i traži da se ide za njom dan i noć, kroz godine i vekove!

Pogledajmo kartu istočne Srbije na sl. 2. Da su autohtonističke tvrdnje istinite, u svim vlaškim selima sa te karte trebalo bi danas da šetaju direktni potomci rimskih centuriona ili bolje reći, penzionisanih rimskih veterana, da ne pominjemo „Vinčance” ili tajanstvene „Lepenovirce!” Direktni potomci ovih drugih bili bi sigurno Vlasi iz Boljetina na Dunavu, i nek nam ne zamere ako bismo ih u tom slučaju zamišljali kako sa ribolikim glavama čuvaju stoku, obrađuju bašte, ili putuju autobusom na posao u Majdanpek!

Zašto je karta na slici br. 2 važna za sudbinu vlaškog autohtonizma? Kao što stoji u njenoj legendi, reč je pregledu rezultata sistematskog antropogeografskog istraživanja porekla stanovništva, sa bibliografskom listom autora koji su ta istraživanja izvršili. Vidimo, dalje, da je istražena ogromna većina sela (83%), zbog čega se dobijeni rezultati mogu bez velike pogreške projektovati na celokupnu teritoriju. Kao što je poznato, ova istraživanja su u Srbiji započela 1896. godine po metodologiji koju je utvrdio geograf Jovan Cvijić, a koja se sastojala u, kako je on napisao, „proučavanju stanovništva na licu mesta, od sela do sela, od kuće do kuće”. Godina je važna da bi se shvatilo da je reč o vremenu kada je sećanje na pretke i njihovo poreklo u seoskim porodicama bilo očuvano u znatnoj svežini. Što dalje znači da su podaci dobijeni *in situ* od najumnijih kazivača iz ispitivanih rodova, potpuno verodostojni... I tu je kraj. Antropogeografski metod Jovana Cvijića zadao je smrtni udarac autohtonizmu, zato što tokom ovih istraživanja nije nađen *ni jedan jedini vlaški rod*, stariji od XVIII veka! A odande do željene autohtonosti, nedostaju gotovo dva cela milenijuma, i ne mogu se ispunuti bez maštovitog domišljanja! Sumirajući rezultate o Vlasima, Cvijić je jasno naznačio da je reč o doseljenicima sa rumunskog etničkog prostora, i to Ungurjana iz Almaša u Banatu i iz Erdelja, a Carana iz Rumunije, koju su tada činile samo Vlaška i Moldavija. Potpuno je ista situacija i sa poreklom srpskoga naroda u istočnoj Srbiji, i oni su doseljenici, samo sa juga, s tom razlikom što su u nekim selima evidentirane porodice čiji su rodonačelnici ovamo došli sa Kosova posle Kosovske bitke (XIV vek). A to je sasvim beznačajno vreme u odnosu na tezu srpskih autohtonista da njihov narod vuče direktno poreklo od pristorijskih ribolovaca sa Lepenskog Vira!

Iz ovoga sledi da je autohtonističko gledište velika naučna zabluda, više romantičarski zanos nego utemeljena naučna istina, a to što je na takvome gledištu zasnovan celokupan rad Vlaškog nacionalnog saveta, govori samo o njegovoj potpunoj otuđenosti i laicizmu kojim je rukovođen! Naši Vlasi su se etnički formirali na prostoru Banata i Male Vlaške, i u to nas može uveriti sva izvorna građa u ovoj knjizi, ukoliko se podvrgne kompetentnoj komparativnoj analizi.

3. Teorija Aurelijana o poreklu Vlaha pripada rumunskoj nauci, i u našoj naučnoj literaturi je gotovo nepoznata. Po rumunskim autorima, Vlasi istočne Srbije, ili Timoka kako oni pogrešno zovu ovu oblast, ostaci su rimskoga stanovništva koje je njihov car Aurelijen preselio iz Dakije, današnje Rumunije, u Meziju koja je u III veku obuhvatala celu oblast istočne Srbije u kojoj danas nalazimo Vlahe. Aurelijan je iz Dakije povukao rimski plebs, to jest vojnike, činovnike, veleposednike, trgovce jednom rečju rimske bogataše, a u Dakiji su ostali samo seljaci i od njih će kasnije nastati današnji Rumuni. Po aurelijanistima, jedan deo ovoga stanovništva se pred navalom Slovena u VII veku povukao na zapad u primorske gradove i druga utvrđena mesta, a jedan deo se u Meziji povukao u planine i počeo da se bavi stočarstvom! Od ovoga dela, veli teorija, nastali su naši današnji Vlasi, kao i ostali Vlasi koje potonja istorija nalazi širom Balkana!

Ko god se makar malo razume u stočarstvo, shvata svu apsurdnost i komičnost ove ideje, ali je ona uprkos tome bila naširoko prihvaća u evropskoj akademskoj zajednici XIX veka. „Aurelijanstvo” je tek nedavno ušlo na srpsko bibliografsko područje, preko trotomnog dela S. Gacovića „Romanizacija i romansko stanovništvo Timočke zone od I do XVI veka” (Bor 2012), i to pogurano činjenicom da je reč o doktoratu koji je Gacović odbranio u Rumuniji. Na neodrživost i ove teorije ukazuje takođe gore pomenuta antropogeografska građa, ali posebno i druge istorijske činjenice koje svedoče o diskontinuitetu. Pristalice ove teorije nalaze u sitnim, retkim i u vremenu i prostoru rasutim pomenima etnonima Vlah, dokaze o neprekidnom opstojanju etničkih Vlaha (tj. Rumuna!) u istočnoj Srbiji, od Aurelijana pa sve do danas! Pritom takvi autori, čije se teorije mogu nazvati ćopavim jer stoje samo na jednoj nozi, zanemaruju činjenicu da je pojam Vlah, od kad je za Keltima pre dva i po milenijuma stigao na Balkan, više puta radikalno menjao sadržaj te da se nije uvek odnosio na etničke skupine, pogotovu ne na jednu te istu koja sve vreme živi na istom prostoru, a s druge strane, da su etničke zajednice koje su u pojedinim slučajevima najverovatnije bile vlaške, to jest postromanske u etničkom smislu, često nazivane različitim imenima. Istovremeno, za takve autore kao da ne postoje turbulentna vremena sa masovnim i trajnim emigracijama stanovništva, i to u veoma udaljene krajeve rasute od Istre do Erdelja, kao da nisu nikad i nigde zabeleženi kraći ili duži periodi potpune opustošenosti određenih oblasti Srbije, u kojima se potom etnički sastav stanovništva korenito menjao. Iz tih razloga, na primer, Vlasi koji se pod ovim imenom javljaju u turskim aktima iz istočne Srbije, i Vlasi koji danas žive u ovoj oblasti, nemaju gotovo nikakve direktne veze. Turski Vlasi su otišli iz istočne Srbije kud koji, čim su Turci pomerili granice osvojenih teritorije na sever i zapad, a oni izgubili privilegije koje su dotad imali kao pogranični živalj. Iz drugih razloga naši Vlasi nemaju direktne veze ni sa Balkanskim Vlasima.

S obzirom na to da se temeljna rasprava o ovoj teoriji priprema u posebnoj publikaciji, ovde treba samo ponoviti zaključak: teorija Aurelijana o poreklu Vlaha, smišljena je u kabinetima naučne elite XIX veka koja sa stočarstvom nije imala nikakvog iskustva, a nekritički prihvaćena od nekih današnjih autora, zrela je za odbacivanje kao potpuna besmislica! Rumunske razloge da je drže u životu, razmotriću na drugom mestu.

4. **Rumunska teorija**, kako sledi iz samoga naziva, posmatra Vlahe kao deo rumunskog naroda, ali gledište koje ću ovde komentarisati nisu formulisali rumunsku naučnici, već srpski stručnjaci, i to sa neobičnih polja: statistike i geografije. Zanimljivo je da su ovi stručnjaci živeli i radili u XIX veku, pa su verovatno stoga danas potpuno zaboravljeni.

Prvi na koga ću podsetiti je *Vladimir Jakšić*, koji se, s obzirom na doprinos, s pravom smatra ocem srpske statistike. U svom najznačajnijem radu *О племеномъ составѣ населения въ Княжествѣ сербскомъ*, objavljenom u San Peterburgu 1872. godine, na str. 9 napisao je da su „Vlasi ili Rumuni” najmnogobrojnija neslovenska narodnost u Srbiji, i da su oni „*иовезани са својим једнои леменицима, који живе у Влашкој и Банаџу и збој њога насељавају у лавном оне делове кнежевине који су окренуџи ка џим земљама*”. Zanimljivo je istaći da je Jakšić ovu svoju studiju napisao pre nego što je Rumunija na Berlinskom kongresu 1878. godine međunarodno priznata kao nezavisna država, kao i to da su već na prvom popisu u Srbiji posle ovoga datuma, koji je Jakšić organizovao, Vlasi popisivani kao Rumuni. Vlasi su tako popisivani sve do dolaska komunista na vlast posle Drugog svetskog rata.

Drugi autor je geograf *dr M. V. Smiljanić*. Gledište ovog takođe zaboravljenog naučnika vrlo je značajno, jer odražava znanje srpske nauke druge polovine XIX veka o Vlasima, kao i razlog negativnog stava koji je srpska akademska zajednica i deo javnosti imala o njima. Smiljanić je u časopisu „Годишњица Николе Чупића” број 24 (Београд, 1905), на стр. 102-123 објавио рад „*Ејноі рафско і руйисање народа Балканскоі иолуосі рва*” из кога ћу овде пренети неколико пасуса са стр. 116-118. сматрајући да је у њима свако словце значајно за наш предмет данас.

Да речемо неколико речи о Карпатима, и њихову утицају на етнографију балканских народа. Ове веначне планине, које су се уздигле на обалама Тријаског Мора, прелазе преко Дунава у северо-источну Србију и шире се на југ до Кривовирског Тимока. На северу од Дунава насељене су румунским становништвом, које се исто онако као и оне шири преко Дунава у северо-источну Србију па заузима целу област на којој се Карпати простиру.

Узима се да је Кривовирски Тимок граница између карпатског, који је са севера, и балканског планинског система, који је с југа ове реке. Исто тако и јужна граница влашког становништва у северо-источној Србији пада тачно по овој реци. По планинама између Кривовирског Тимока и Дунава живе поред Влаха и Срби али први су у већини. Они су у почетку насељавали само планине и њихове падине а доцније су почели да се спуштају на исток према Неготину и Зајечару у брежуљкасти предео Црне Реке и на запад према Свилајинцу и Пожаревцу у долину Мораве. Румунска народност броји данас у Србији преко 150.000 душа. Према податцима, које сам пре две године изнео у „Чупићевој Годишњици”, види се да је њен стварни прираштај знатно већи него код Срба у томе крају. Још тада сам нагласио да је српски живаљ између Кривовирског Тимока, Мораве и Дунава у опасности да буде потпуно повлашен.

Опасност је у толико већа, што румунски елеменат стоји у широкој географској и јакој етнографској вези са румунским становништвом у Влашкој и што му из Влашке и Трансилванских Алпа придолази непрестано поткрепљење, те га стално одржава у етнографској свежини. Ово појачавање румунског елемента у источној Србији има донекле узрока и у бољим привредно-економским

приликама сељака у Србији него у Румунији, због чега се младе девојке из Влашке удају радије у Србију, те тиме повећавају онај део становништва који је од највећег утицаја на прираштај. Појачавање румунског елемента бива донекле и на рачун српског становништва. [..]

Главна ствар, на коју сам овде хтео скренути пажњу јесте етнографска улога карпатског планинског система на Балканском Полуострву, која се састоји у преношењу румунског елемента на ову страну Дунава. [...] Румуни прелазе на Балканско Полуострво с Карпатима и заузимају у Србији само ону област, на којој се простиру и Карпати.

Da ostavimo po strani stereotipe salonskog porekla o Vlajnama, a uz njih i ne-tačnu konstataciju da su krajinski ravničari nastali od planinaca koji se „spuštaju na istok”, jer je tamo do skora svaki stariji Caranin znao selo iz prekodunavskog dela Vlaške nizije odakle su mu preci došli, ostaje kao trajna vrednost citiranog teksta ukazivanje na značaj Karpata za vlaške migracije, ali je ispustio ono najvažnije: da su se niz karpatski luk u karpatski deo Srbije spuštali Vlasi stočari *bačijskog tipa*. A takav tip je formiran na području Banata, gde Karpati postepeno smanjuju visinu i uranjaju u ravnicu, što omogućava delimični prelazak na zemljoradnju i pripremu stočne hrane za zimu. Balkanski Vlasi na Pindu u Grčkoj i na Dinari u Dalmaciji bave se *transhumantnim* stočarstvom, koje omogućava držanje ogromnih stada za koje je nemoguće spremati zimsku prehranu na drugi način, nego selidbom sa letnjeg na zimsku pasišta. Naše Vlahe sa njima povezuje samo slavizam „Vlah” koji je krovni naziv za različite romanizovane grupacije, isto kao što je „Sloven” krovni naziv za različite slovenske narode. Podsetimo da je iste godine (1905) i etnolog Tihomir Đorđević objavio svoj putopis „Кроз наше Румуне”, u kome je, kao što je poznato, izneo isto gledište da su Vlasi rumunski etnički živalj, ali da se to pitanje u Srbiji smatra delikatnim i da nije uputno previše ga otvarati.

*

Imajući ovo u vidu, kao i konfuziju u pogledu gledišta navedenih teorija, postavlja se logično pitanje ima li nauka uopšte način da sve ovo razreši i iznese argumente koji bi bili neoborivi, i pomogli da se o Vlasima sazna konačna istina? Na sreću, moj odgovor je pozitivan, i on će biti kompletno i kompleksno elaboriran u monografiji „Vlasi karpatske Srbije” koja je u završnoj fazi izrade. Ali, pristup je morao biti u osnovi promenjen. U njoj se ne polazi od Kulina bana, ne prate se retki istorijski pomeni koji su za rešenje etničke istorije efikasni isto kao oranje plugom na metar od tla, već se osvetljava *etnička slika* istočne Srbije, i to na jedini svrhovit način: *metodom rodoslova!* Građe za to ima dovoljno, zahvaljujući, kao što je rečeno, antropogeografskoj ostavštini Cvijićeve škole, i naknadnim istraživanjem po njegovoj metodi. Kada se takva rodoslovna građa kritički rastrebi i sistematise na pravi način savremenom kompjuterskom tehnologijom, sklapa se etnička slika izvanredne „oštrine”, jer je moguće kretaje stanovništva pratiti na nivou porodice kao najmanje etničke ćelije. A na osnovu toga kretanja veoma je lako utvrditi kako je ta slika nastala. Kada se takva šema „napuni” jezičkom građom, koju pribira već jednu deceniju projekat „Vorbar”, i k tome doda korpus iz narodne književnosti koji donosi ova knjiga, moći će vlaška „kvadratura kruga” konačno da se reši. Zapravo,

uz obilje argumenata i niz metodoloških i teoretskih inovacija, moći će da se prihvati definicija koju sam dao u slikovnici „Sveti jezik vlašog hleba“. Ta definicija ukazuje na neobičan etnički profil naših Vlaha, formiran tokom njihove istorije, a koji, u pogledu tzv. *nacionalnog identiteta*, ima dva dela: *rumunski* i *srpski*. Rumunski deo je onaj koji nazivamo *etničkim*, i koji sadrži maternji jezik i njegove folklorne i duhovne tvorevine, verovanja, običaje, nošnju i sl., dakle tradicionalnu materijalnu, duhovnu i socijalnu kulturu koju je vlaški seljak stvarao vekovima u autarhičnom životu unutar svoje seoske zajednice. Srpski deo identiteta čini njegova politička nadgradnja koja se obično zove *nacionalnom svešču*. Ona je formirana u Srbiji tokom vremena stvaranja same srpske nacije i formiranja njene nacionalne svesti. Retko je koji Vlah seljak u XVIII i XIX veku, pa i s početka XX, mogao da stekne po koji promil rumunske nacionalne svesti, jer se ta svest formirala na područjima današnje Rumunije počev od kraja XVIII veka a intenzivno tek u XIX veku, kada su Vlasi već uveliko živeli u Srbiji. Nikada nećemo saznati koliko je generacija Vlaha proživelo svoj život po brdima istočne Srbije, znajući za Rumuniju samo po njenome imenu, i ništa više? *Ex nihilo nihil fit!* Iz ovoga sledi da Vlasi danas imaju *dvojni identitet*, i drama počinje u oblasti državne administracije koja uveliko kasni za životom, jer još uvek nije razradila statističke modele koji bi ove pojave obradila kao životnu realnost. U periodu posle Drugog svetskog rata postepeno su počeli da se gube pojedini elementi etničkog identiteta, da bi se u naše vreme izgubio i poslednji: jezik! Neće proći mnogo godina, a u istočnoj Srbiji ćemo imati dve vrste Srba, jedni će biti pravi Srbi, a drugi će biti Srbi čiji su preci bili Rumuni.

ENIGMA LJIMBE RUM'NJASKE

Videli smo u prvom delu ovog uvodnog teksta kako su se društveni okviri sužavali dok na kraju nisu ugušili vlaški jezik. Ostaje nam samo da zavirimo u njegovu dušu i da odgovorimo na ključna pitanja o njegovoj pravoj prirodi, s obzirom da i oko ovog jedino preostalog elementa vlašog identiteta vlada velika konfuzija.

Kako je za utvrđivanje etničkog profila Vlaha istočne Srbije, videli smo, najbolji metod rodoslovni, jer omogućava ulaz u etničku sliku do porodice kao najsitnijeg detalja, tako je za rešenje jezičke zagonetke najbolji metod rečnik, jer omogućava prodiranje u jezik do svake reči. Ali ne bilo kakav rečnik, nego onaj koji uz svaku reč zahvata najkrupnije delove tradicionalne vlaške kulture. Takav rečnik je *Vorbar*, koji se na otvorenoj sceni - na internetu, razvija već jednu deceniju. Pored toga što duboko zadire u samu kulturu, koncept *Vorbara* je *lingvistička geografija*, koja, utvrđivanjem pojedinih *izoglosa*, omogućava konstrukciju minuciozne dijalektološke karte sa svim unutrašnjim *geografskim* i spoljašnjim *etnografskim* vezama, koje su uticale na formiranje konkretne jezičke situacije. Za jednu deceniju obrađeno je preko 5500 osnovnih reči, koje su ilustrovane sa više od 10000 fraza koje, dalje, sadrže preko 100 000 reči. Treba reći da se rečnik sastavlja na osnovu znanja starijih Vlaha, s obzirom na to da se obrađuje leksikološko bogatstvo *doindustrijskog perioda*. Građa se razvrstava po mnogim osnovama, a statistička obrada vrši se kompjuter-

ski. Presek sačinjen početkom 2020. godine, prema mnogim elementima pokazuje da je maternji jezik Vlaha istočne Srbije uistinu deo rumunskoga jezika, što se i bez toga vidi iz samog njegovog naziva, jer vlaško „ljimba rumînjaskă” doslovce znači „rumunski jezik”. Ali, da bismo našli njegovo pravo mesto u sistemu jezika, treba podsetiti na strukturu toga sistema.

Jezik kojim čovek govori do polaska u školu zovemo maternjim. U susednom mestu ljudi mogu govoriti isto kao mi, ili jezikom koji se razlikuje od našeg u po nečemu. Udaljena mesta mogu imati još veće razlike, ali sve dok se ljudi, ma koliko udaljeni, mogu međusobno razumeti, govore jednim istim jezikom, i taj jezik zovemo narodnim. Kada šarolikost narodnog jezika grupišemo po sličnosti, dobijamo govorne oblasti ili narečja.

Kako je prikazano na sl. 3, kod nas bi jedno narečje bilo ono kojim govore Vlasi ravničari u Ključu, Krajini i Timoku, drugo ono kojim govore Vlasi Porečke i Crne Reke, a treće bi obuhvatilo zapadne Vlahe koji žive u slivovima Morave, Mlave, Resave i Peka.

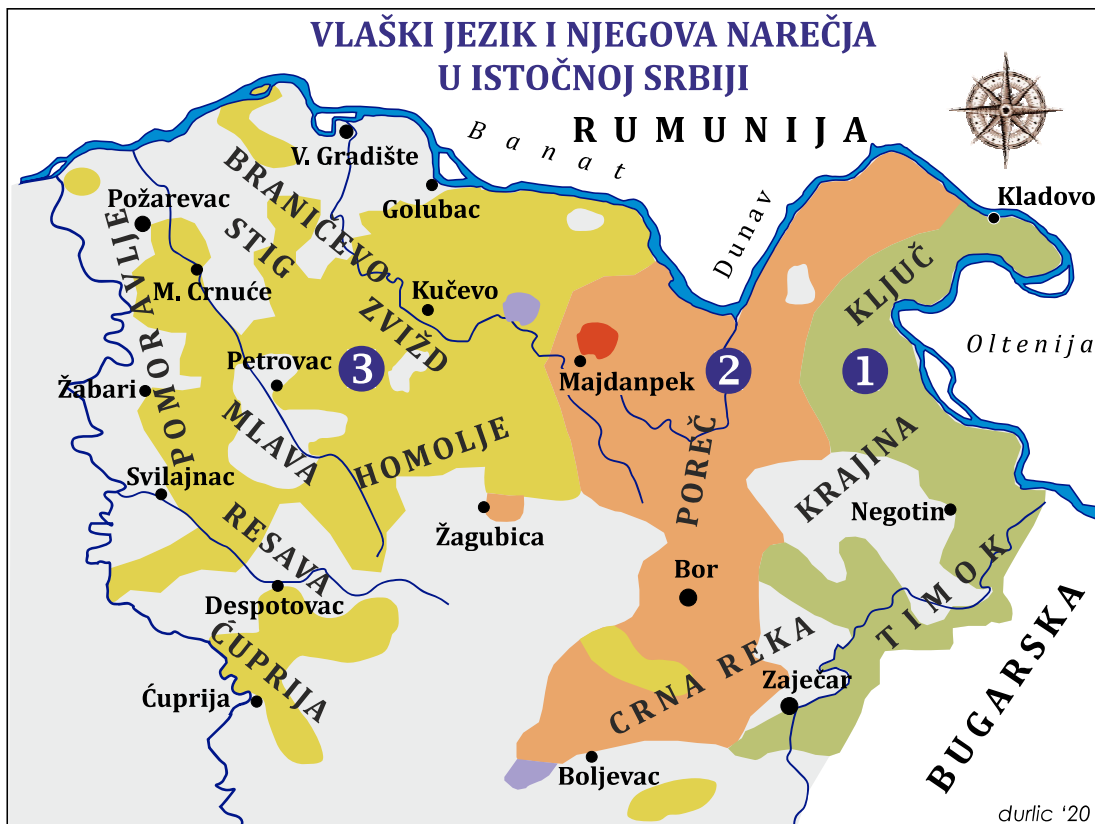
Kada se na jezički šarolikim teritorijama formira država, ona mora da uzme jedno narečje koje najrasprostranjenije, i da na tome narečju organizuje svoju vlast da bi život građana normalno funkcionisao. A da bi svi njeni građani mogli izabrani jezik da razumeju, država ga uvodi u škole. Pošto se na tome jeziku pišu udžbenici, zakoni, razne uredbе, spisi, novine i knjige, takav jezik se obično zove *književni*, pored toga još i *standardni* ili *službeni*.

Poznato je kako je nastao srpski književni jezik, ali je kod nas manje poznato, ili je sasvim nepoznato, kako je nastao rumunski književni, jer je u načinu i vremenu njegovog nastanka osnovni razlog što ga naši Vlasi ne razumeju, iako govore njegovim dijalektima. A razlog je prost: književni rumunski jezik je nastao *posle* njihovog odlaska s područja na kome se ovaj jezik formirao, i to sa bazom na dijalektu kojim nijedan Vlah istočne Srbije nije govorio!

Narečja kojima govore pomenute tri vlaške grupe imaju svoje pandane na rumunskom tlu, odakle su se doselili njihovi preci. Tako narečje istočnih Vlaha ili Carana pripada govoru Rumuna iz Male Vlaške, kako su je zvali Srbi, ili Oltenije, kako je zovu Rumuni. To je deo stare kneževine Vlaške između Olta na istoku i Černe na zapadu.²⁾ I danas se Vlasi seljaci Ključa, Krajine i Timoka relativno lako sporazumevaju sa svojim bliskim rođacima, prekodunavskim Oltencima, jer govore istim, oltenskim dijalektom! Muntenski dijalekat, na kome je razvijen književni jezik, prostire se istočno od Olta, pa bi formula mogla da glasi: onoliko koliko se u osnovi razlikuju oltenski i muntenski dijalekat, toliko je udaljen i književni rumunski od govora krajinskih Vlaha. To su proste jezičke aksiome. Ali, ta razlika je u stvarnosti

2) Rumuni su Kneževinu Vlašku službeno zvali „Țara rumînească”, što će reći „Zemlja rumunska”, a u narodu ona se zvala ili samo „Țara” ili „Rumînia”. Ima mišljenja da su naši Carani po ovoj „cari” dobili ime, jer su govorili „a venit din Cară”. Uspomena na ovo ime sačuvano je u nazivu vetra koji u Negotinskoj Krajini duva sa severa: „bate vîntu di la Cară”. Što se tiče „Rumînie” kao naziva za srednjovekovnu Kneževinu Vlašku, može se reći da je on bio opšte raširen među svim Rumunima, ma gde da su oni živeli. Generacije potomaka naših Vlaha doseljenih iz Vlaške dugo su zadržale običaj da pri kucanju i ispijanju pića izgovore zdravicu „Să trajască Cara rumînjaskă!” („Neka živi Zemlja rumunska!”)

VLAŠKI JEZIK I NJEGOVA NAREČJA U ISTOČNOJ SRBIJI

durlić '20

DEFINICIJA: VLAŠKI JEZIK JE SRPSKI NAZIV ZA RUMUNSKJE DIJALEKTE KOJIM, KAO SVOJIM MATERNJIM JEZIKOM, GOVORE VLASI ISTOČNE SRBIJE

1	<p>Istočni Vlasi, „Carani“: oltenski dijalekat
Oblasti: Ključ, Negotinska krajina, Timok</p>
2	<p>Centralni Vlasi, „Munčani (Padureni)“: subbanatski dijalekat
Oblasti: Porečka i Crna Reka</p>
3	<p>Zapadni Vlasi, „Ungurjani“: banatski dijalekat
Oblasti: Homolje, Zvižd, Braničevo, Stig, Pomoravlje, Mlava, Resava, Čuprija</p>
<p>Oaza Bufana rudara u Majdanpeku:
amalgam oltensko-banatskog dijalekta</p>	
<p>Oaze vlaških Roma, Bajaša:
Brodica (Kučevo), Lukovo (Boljevac)</p>	Područje naseljeno srpskim stanovništvom

Izvor: sistematska terenska etnološka i lingvistička istraživanja u periodu 1984-2019, a posebno lingvistička akvizicija građe za potrebe projekta „Vorbar - Nojeva barka vlaške kulture“, u periodu 2011-2019. godine, koja je vršio etnolog P. Durlić sa saradnicima.

Sl. 3 Lingvistička karta vlašskog jezika i njegovih narečja

još veća, jer je književni rumunski polovinom XIX veka prošao kroz fazu tzv. *rero-manizacije*, koja ga je mnogo približila zapadnim uzorima: italijanskom i francuskom, a udaljila od govora muntenskih seljaka, kao i rumunskih seljaka uopšte. Da ne pominjemo koliko se književni jezik inače udaljava od govora sela, zbog potrebe da razvije termine za razne oblasti kao što je medicina, pravo, nauka, tehnika i dr. Zato mi sve vreme kad govorimo o vlaškom jeziku, moramo imati u vidu isključivo poređenje govora Vlaha seljaka sa srpske strane, i Rumuna seljaka sa rumunske strane. Poređenje vlaških narečja, u stanju u kome se danas nalaze, sa književnim rumunskim, naročito onim koji čujemo, vidimo ili čitamo u rumunskim medijima, nedopustiv je laicizam koji ima ozbiljne posledice. To poređenje se koristi u političkim kuhinjama istočne Srbije da bi se „argumentovano” dokazalo kako Vlasi i Rumuni nemaju nikakve veze, i što je najtužnije, da zajedničke veze nikad nisu ni imali! Na taj način se, pre svega, uništava mogućnost bilo kakve komparacije, a ona je, kao što se zna, srce svakog ozbiljnog naučnog postupka.

Ako Carani nekako i mogu razumeti rumunski književni zbog blizine Rumunije i relativne bliskosti oltenskog i muntenskog dijalekta, za centralne i zapadne Vlahe ovaj književni jezik je gotovo u potpunosti stran! Zbog toga se ne može prihvatiti teza da je *rumunski književni jezik maternji jezik naših Vlaha*, jer tu funkciju strani jezik ne može da vrši. Narečje naših centralnih Vlaha, to jest govori Porečke i Crne Reke lingvistički se svrstavaju u banatski subdijalekat, ali je indikativna velika sličnost sa govorom Rumuna u reonu Pojana Ruske i masiva Godeanu (koja se nalazi tačno na tromeđi Banata, Oltenije i Erdelja), što se može videti iz studije Vajgandovog doktoranta Josefa Popovića „Rumanische dialekte”, koja je objavljena u Haleu 1905. Sa ovom oblašću, koju Popović naziva „Hunyader komitat” postoje i druge podudarosti od kojih ću navesti neke, koje je povezuju sa Gornjim Porečom.

Prvi primer. Sticajem okolnosti, prva pesma koju sam snimio kad sam počeo da se bavim terenskim radom, bila je „Sus în sus, la đalu Șernji” (v. pesmu 41) od baba Sofije Lazarević iz Blizne u Gornjem Poreču. Baba nije umela da mi objasni šta znači „Șernji” u prvom stihu. Tek mnogo kasnije sam shvatio da je reč o reci Černi, a sintagma „đalu Șernji” jasno ukazuje na istoimenu planinu sa čijih se padina slivaju potocu u Černu. Reke Černa i Tamiš čine koridor na granici Oltenije i Banata, koji vezuje Pojanu Rusku sa Miročkim platoom i Porečkom Rekom.

Drugi primer. Još iz detinjstva sam znao da nas seljake iz okoline Majdanpeka, tamošnji Bufani podrugljivo zovu „Gugă”, i da su bufanska deca za našim dedovima vikali „Guguljan ku trajsta golă” („Guguljan sa praznom torbom”). Predrasudu o „Guguljanima” Bufani su u Majdanpek doneli iz banatskih rudnika, u koja su prešli u ranijim vremenima iz rudnika u severozapadnoj Olteniji. Sve skupa to spada u areal južnih Karpata, tačnije u okrug Karaš-Sverin, u okviru koga ovde dominira masiv Godeanu sa mističnim vrhom Gugu. Na njemu svoja stada napasaju Gugulani,

A. A pljekat pizda pi parău,
Pula spunje: „Mjerg ši jeu!”
„Fuž đ-ašija, mac umflat,
Kî će-ngit njiругumat!”

B. Pljekă pizda pe pârû,
Pula dziše: „Mjerg ši jeu!”
„Mjerz la boala, mac umflat,
Jo će-ngit njerumegat!”

arhaični stočari, slika i praslika Vlaha stočara Porečke Reke i susednih oblasti, što je Bufane potaklo da iz svog kolektivnog sećanja izvuku navedenu rugalicu.

Treći primer. Od starijih čobana, kao što to već biva u detinjstvu, naučio sam erotske stihove **A**, a stihovi strofe **B** zapisani su 1936. godine u *Borlovi*, selu na severo-zapadnoj strani masiva Godeanu! Sličnost je frapantna, i ne treba znati vlaški da bi se ona zapazila! Radi tog vizuelnog poređenja ja sam rumunske stihove dao u istoj transkripciji kao i vlaške. Rumunski stihovi su, inače, preuzeti iz knjige *Știma apei*, Constantina Eretescua, București 2007, str. 146. Nema sumnje da su ih spevali dokoni adolescenti Guguljana, usamljeni na pasištima masiva Godeanu, a sačuvali ih u sećanju Guguljani koji su, idući sa svojim stadima niz dolinu Černe, prešli „negde kod Kladova” u Srbiju i zaustavili se na obroncima Deli Jovana!

Četvrti primer. I seljaci Pojane Ruske, kao i seljaci Gornjeg Poreča, sebe nazivaju imenima „Padurjan” i „Munčan”, koji su kod Porečana toliko ukorenjeni, videli smo, da su za njih spremni i da se biju!

Idući duž srpsko-rumunske granice s istoka na zapad, nailazimo sa srpske strane na tzv. „Ungurjane”, koji govore gotovo savršenim banatskim dijalektom, narječjem koje su oni kao svoj formirani maternji jezik doneli sa sobom prilikom seobe iz Banata. Ima pisanih dokaza da su ih u prvo vreme na to potakli Austrijanci koji su u vreme Austrijske okupacije (1718-1739) držali pod svojom vlašću i Banat i severnu Srbiju, pa su ta pomeranja stanovnika, inače uobičajena za Bečki dvor, vršili u okviru jedne administrativne uprave. Srbija je bila gotovo prazna posle Velike seobe 1690, pa je austrijska vlast nastojala da je što pre naseli, jer od prazne teritorije nijedan okupator nema nikakve koristi. Ono što je vanredno zanimljivo, a na šta nam ukazuje, pored rodoslovnog pamćenja, upravo jezik, jeste preseljenje velikog broja stočara iz banatskog Almaša u srpski Zvižd. I dan danas se u selima Radenka, Rakova Bara, Duboka, Voluja, Ševica i Neresnica zadržao almaški prelazak naglašenog *e* u poluglasnik *ǎ* iza labijala *p*, *b* i *m*, pa se tako čuje *kîrpăšk*, *vorbăšk*, *primăšk* i *mărg* (ostali Vlasi: *kîrpjesk*, *vorbjesk*, *mjerg*...) Koliko je masovan bio ovaj prelazak svedoči broj kuća pojedinih almaških rodova koje je u Zviždu popisao antropogeograf Antonije Lazić pred Drugi svetski rat. Samo je jedan rod Kržana u Ševici brojao preko sto domova! Svi oni kao razlog doseljenja u Zvižd navode da je ovde bio dobar teren za stoku. Almažana ima i u drugim selima van Zvižda, za monografiju „Vlasi karpatske Srbije” evidentirao sam ukupno 27 sela sa Almažanima, doseljenim u XVIII veku.

Ovde moram skrenuti pažnju na jedan vanredno zanimljiv detalj, koji otkriva izvesnu pravilnost u migracijama Vlaha. Kad se nastavi kretanje duž rumunske granice i pređe u srpski deo Banata u kome žive Rumuni, vidimo jasnije da su se ljudi selili preko granice do prvog bezbednog mesta u istome podneblju koje im je omogućavalo da nastave sa prethodnim načinom života. Tako je i sa Vlasima u Bugarskoj, koji su listom svi iz susedne Oltenije. Samo su prešli Dunav, kao što su činili i u Negotinskoj Krajini i Ključu. U nekim krajinskim mestima ostala su predanja kako su se razdvojeni rođaci dovikivali preko Dunava! U boljetinskom kraju činili su to pomoću čobanskog „bušina” sa vrha Grebena na Boljetinskom brdu. Ovo ukazuje na delovanje „zakona granice” između dva naroda u dvema državama koji se u

pograničnom pojasu seljakaju sa jedne na drugu stranu u različitim vremenima, iz različitih razloga i u različitom obimu. Jedna od zanimljivih posledica ovoga zakona je postojanje istoimenih naselja sa jedne i druge strane Dunava, koji za ove seobe nije bio nikakva prepreka.

Šta pokazuje etimologija reči vlašskog jezika?

Vratimo se etimološkoj prirodi vlašškoga jezika, o kojoj se doskora nije znalo ništa pa se tvrdilo ili da vlaški uopšte nije jezik, ili da je u pitanju iskvareni srpski jezik, sa ne više od 1300 reči, od kojih se Vlasima priznavalo da imaju samo 300 svojih. Čak se na društvenim mrežama mogu naći objave da vlaški jezik uopšte ne postoji, jer je reč o rumunskom jeziku, pa bi ga valjalo tako zvati i na srpskom! To je faktografski tačno, samo je neukusno pokrštavati bilo šta kad padne u samrtničku postelju! Vreme zvano istorijsko je učinilo svoje, i treba dopustiti iz poštovanja da vlaški jezik umre pod svojim krštenim imenom.

Projekat *Vorbar* temeljno i na osnovu stručne literature obrađuje etimološku stranu jezika, i nakon devet godina rada može se reći da je vlaški jezik predindustrijskog perioda pravim čudom sačuvao polovinu svoje romanske osnove: od 5500 reči 49% je latinskog porekla, slavizmi čine 1/3 (33%) a ostalo su reči turskog, mađarskog, nemačkog, grčkog i albanskog porekla. Od slovenskih jezika, srpskih reči ima 13% a bugarskih 8%. Zanimljiv je visok procenat staroslovenskih reči takođe od 13%, koje su, kao i srpske i bugarske, ušle u vlaški jezik još dok se on razvijao na područjima koje su danas deo Rumunije, pre svega u Banatu, gde je srpsko-vlaška simbioza bila izrazita, a na rečnik je posebno uticala zajednička crkva čiji jezik u osnovi bio slovenski.

Ono što je najvažnije u ovoj vrsti analize jeste fond vlaških reči koje imaju sigurnu paralelu u književnom rumunskom jeziku, tačnije u onom njegovom delu koji se odnosi na standardizovani narodni jezik. Takvih reči je 84%, što i statistički potvrđuje pripadnost vlašskog jezika rumunskom lingvističkom korpusu.

Bilingvizam i drugi uzroci smrti jezika

U životu vlašškoga jezika uočavaju se četiri perioda. Prvi se može opisati kao njegovo detinjstvo i mladost, kada se jezik rađao i razvijao prema svojoj meri i potrebi. Drugi period je njegovo zrelo doba kada se na svom matičnom području uspešno nosio sa drugim jezicima, u Banatu pre svega srpskim i mađarskim, od kojih je preuzimao određene reči i prilagođavao ih svome izgovoru. Treći period počinje na srpskome tlu, kada se sreće sa srpskim jezikom kao službenim. Vlah je tada govorio srpski tako što bi prvo u sebi sastavio određenu frazu na svom mater-njem jeziku, a onda je izgovarao na srpskom, bukvalno prevodeći reč po reč. Onu vlašku reč čiji srpski prevod nije znao, prosto je zadržavao u rečenici, možda samo sa imitacijom srpskog akcenta. Bezbroj ovakvih situacija bile su za Srbe komične, ali za same Vlahe neprijatne, jer ništa teže nije za odraslog čoveka nego kada ga ljudi ismejavaju, a on je nemoćan da se brani. Tako je ta rana faza bilingvizma usadila Vlasima osećanje nelagodnosti kad bi se našli u mešovitom društvu, naročito pred

organima vlasti. To je Srbima zapalo za oko, a u literaturu je, pored drugih predrasuda, ušlo kao vlaško „jogunstvo“ i „tvrdoglavost“ usled koje namerno „bojkotuju srpski jezik“, kako se izrazio Jovan Đokić, autor knjige „Kroz naselja s.i. Srbije ...“ (Beograd, 1934), čuvenoj po otvorenoj netrpeljivosti prema Vlasima, kojoj je po tome pitanju takmac još samo putopis T. R. Đorđevića „Kroz naše Rumune“. Formiranje srpskog građanskog sloja nije moglo da prođe bez predrasuda prema seljacima, kojima je taj sloj do pre koju godinu pripadao. Prema Vlasima seljacima taj negativan odnos ostao je do danas, nekad pritajen, nekad veoma otvoren, kao što je onaj koji izbija iz tekstova „žute“ štampe. Nelagodnost je jedan od onih socioloških faktora za koji se zna da podstiče vlašku mimikriju, odnosno potrebu da se u mešovitim situacijama sakrije vlaški identitet.

Ako je J. Đokić u pomenutoj knjizi na bezbroj mesta navodio istinite situacije u kojima Vlasi nisu hteli da govore srpski, onda se za proteklih 90 godina situacija korenito promenila: Vlasi su danas jedna od retkih srpskih manjina čija će grupa ljudi listom preći na srpski jezik, čim bi primetila da joj prilazi neka nepoznata osoba za koju bi neko iz grupe posumnjao da je Srbin!

Na pitanje kad je i zašto došlo do ove promene, odgovor je da se to desilo u vreme *industrijalizacije*. Do toga perioda porodica je bila u pravom smislu mala fabrika koja je proizvodila sve što joj je potrebno, i u kojoj je svaki član imao svoje „radno mesto“, pa se zato opirala kad je država počela da im odvodi decu u školu. Naročito je otpor bio žestok kad su u pitaju bile devojčice, jer se smatralo da njima škola ne treba. Pre industrijalizacije, seljak nije video nikakvu vajdu od obrazovanja, ali kad su najsiromašniji počeli da odlaze u fabrike i rudnike, i da vidno poboljšavaju svoje materijalno stanje, shvatilo se da škola znači lakši posao, sigurno napredovanje u službi i veću platu, pa je škola vremenom sve više dobijala na ugledu. Kod Vlaha je to istovremeno dovelo i do promene odnosa prema srpskome jeziku.

Industrijalizacija je pogubno uticala naročito na rečnik, i to je zapravo njen primarni „udar“ na tradicionalnu vlašku kulturu od koga se ona nikada neće oporaviti. Kako je koja stvar izlazila iz upotrebe, tako je njen naziv izlazio i iz samoga rečnika. Rečnik stočarske ekonomije, čiji je raspon bio od „bukalaje“, bele ovce sa crnom njuškom, do „pišljage“, čepa koji učvršćuje razboj za tkanje, preko noći je nestao i povukao sa sobom u zaborav više stotina reči. Samo razboj kao naprava ima 60 delova, čije nazive danas više niko ne pamti. Ali, istovremeno su mesta tih reči zauzimale nove, koje je industrijalizacija nametala. Nestala su volovska kola i tridesetak naziva njenih delova, ali je došao traktor i rečnik je bio brzo popunjen. Nove reči nisu bile samo tehničke, već iz svih oblasti života koje je novo doba menjalo preko noći. Interesantno je pomenuti fenomen brojeva, jer su oni u današnjem govoru Vlaha toliko izrazito srpski da se Srbi pitaju imaju li Vlasi uopšte svoje reči za brojeve? Za skladan život seoske zajednice bili su dovoljno precizne jedinice „zora“, „jutro“, „podne“, „veče“, ali je ritam novog doba nametnu segmentiranje vremena na sate i minute jer je trebalo pratiti radno vreme ustanova ili precizan red vožnje u saobraćaju. Stara razmena je bila naturalna, a nova trgovina uvela je novac i cenu robe koja je precizna do dve decimale. To se na bilingvizam Vlaha odrazilo tako da su

u vlašku „noseću konstrukciju” rečenice, ubacivani brojevi na srpskom. Aktivnom bilingvisti to ne smeta, jer razume oba jezika, jedino bode uši nesviklom posmatraču sa strane. Vlaški jezik ima sve što je neophodno da se u komunikaciji pravilno tretiraju numerički pojmovi, ali to podrazumeva napor prevođenja koji je suvišan, jer se „numerološki razgovor” odvija u situacijama koje su već uveliko „srbizirane” (trgovački prostor, rad ustanova, čekaonice ili stajališta u saobraćaju i sl.).

U bilingvizmu Vlaha, zapravo, imamo neprestano tarenje dva kulturna bloka koja nisu odvojena uvek po etničkoj ravni, ili, koje ne bismo potpuno razumeli ako ih posmatramo samo u tom etničkom odnosu. Širi kontekst, koji ima i znatno veću eksplikativnu moć, jeste da se posmatra sociološki odnos *ruralno:urbano*, ili *selo:grad*, ali samo pod uslovom da u pojam „grad” uvrstimo sve ono što sa strane kao inovacija dolazi u selo, što je službeno ili državno, i što selo kroz svoju dugu istoriju nikada nije imalo. I, takođe, ako pritom sve vreme imamo u vidu da je ono što u istočnoj Srbiji zovemo vlaškim jezikom, jeste jezik formiran u uskim i autarhičnim okvirima vlaške seoske zajednice. U binarnom „tarenju”, urbano-gradski kulturni blok nagriza i tanji ruralno-seoski, i nagrizaće ga sve dok ga ne smrvi, jer je selo danas izgubilo svaku moć da se štiti od uticaja sa strane!

Tako je vlaški jezik u naše vreme i pred našim očima ušao u poslednju, četvrtu fazu svoga života, a to se desilo onda kada je pod žestokim uticajem bilingvizma, prevladala moda da se u vlašku rečenicu ubacuju čiste srpske reči, iako vlaški jezik za te pojmove ima svoje reči koje su još uvek žive i svima poznate. Sagovornici idu iz jezika u jezik kao kada deca šetaju prugom skačući sa šine na šinu. Pritom razgovor teče spontano, jer sagovornici poznaju oba jezika, i niko od njih nije primoran da reaguje na neku reč kao na nepoznatu koju prvi put čuje. Takav je vlaški jezik danas u interpretaciji poslednje generacije govornika kojoj je on bio maternji. Javlja se i sve veći broj Vlaha, naročito varošana, koji, kad su baš prinuđeni da razgovaraju na vlaškom, sastavljaju prvo u sebi frazu na srpskom, a onda je reč po reč speluju na vlaškom, sve češće uz izvinjenje da nisu sigurni „da li se to baš tako kaže”.

A mladi Vlasi neće ni toliko da se trude, oni vlaški neće da govore čak ni kad ga znaju! Generacija koja ne ispušta mobilni iz ruku iskopala je poslednju lopatu zemlje za grob jezika koji je trebalo da naslede od predaka, i održe ga u životu.

Objašnjenje da je „sramota govoriti vlaški”, odzvanja kao njegov epitaf.

*

NAPOMENE O NAČINU PISANJA VLAŠKIH TEKSTOVA

Izvorni vlaški tekst priređen je u tzv. „srpskoj latiničnoj redakciji”, s obzirom na to da je knjiga namenjena srpskoj čitalačkoj publici kako bi se lakše upoznala sa vlaškom kulturom, a pre svega mladim Vlasima istočne Srbije koji su se jezički posrbili, a razlog za „bekstvo” iz vlašskog etničkog identiteta nalaze u nametnutom shvatanju da je vlaška kultura sterilna, da u njoj ničeg nema vrednog, te svako ko se sa njom poistoveti ne može osećati ništa drugo osim sramote i stida.

Za ovakvu publiku, u odnosu na dobro poznato srpsko latinično pismo, nova su samo 4 slova:

Ă,ă = „muklo a” : mumă, mamă, tată.

Î, î = „muklo i” : fîn, bît, mînje.

Ș, ș = „umekšano, ili strujno ć, približno kao šj” : še faș.

Ž, ž = „umekšano, strujno đ, približno kao žj” : žanunkje, žer, dižaba.

Ova četiri slova neophodna su centralnim i zapadnim Vlasima, a istočnim Vlasima u Ključu, Negotinskoj Krajini i Timoku dovoljna su samo prva dva.

NAPOMENE O GRAĐI

Najveći deo građe potiče iz Porečke Reke, tačnije iz sela u Gornjem Poreču. Položaj ove oblasti, zaštićene sa svih strana vlaškim selima, uticao je da ovde vlaška tradicionalna kultura bude najbolje očuvana. Ali, knjiga obuhvata i građu iz cele oblasti istočne Srbije koju naseljavaju Vlasi (vidi kartu na zadnjoj potkorici). Knjiga, zapravo, sadrži 633 zapisa iz 22 sela, koju je u raznim prilikama tokom druge polovine XX veka, i u prvim decenijama XXI zapisala grupa od 16 sakupljača. Svima njima se ovom prilikom najtoplije zahvaljujem na saradnji. U indeksu kazivača je lista od 55 imena, i oni zaslužuju posebne reči zahvalnosti. Sva građa je prikupljena *in situ*, sem priča br. 127 i 129, koje su sa dozvolom autora, preuzete iz zbirke „Albina II” Lj. Niculovića (alias Lj. B. Kići) iz Bora.

Prozni tekstovi su prevedeni, a stihovi prepevani. Bez prepeva ostavljena je samo erotska poezija. Namerno. Da bude poslastica za one koji znaju jezik, a razlog da ga nauče oni koji ga ne znaju!

Prepev se od prevoda razlikuje, jer se u prozi prevode reči, a u poeziji belina između njih. U prozi se prevodi značenje, a u poeziji i značenje i emocije, pritom pomno pazeći na ritam i metriku stiha. Prevodi su zato neutralni, a prepevi autor-ski. Koliko se u tome uspelo, neka sude čitaoci, u nadi da će ih biti dovoljno na oba jezika, i da će njihovo interesovanje doprineti da se publikuje i ostatak prikupljene građe, koji se čuva na diskovima, kasetama i starim, već požutelim sveskama.

ZAHVALNICA

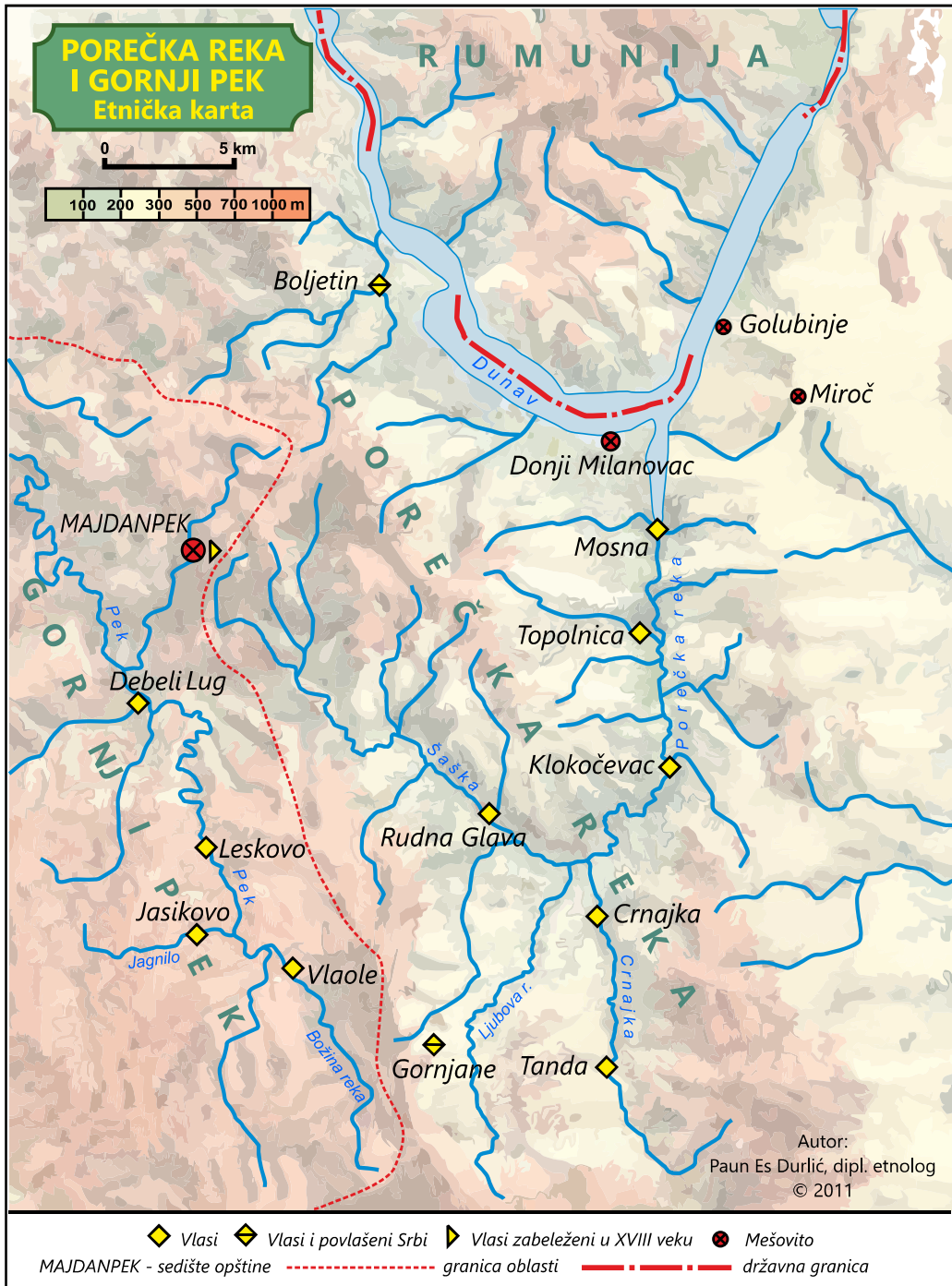
Lista ljudi kojima dugujem reči zahvalnosti za pomoć tokom pola veka rada na prikupljanju građe predugačka je da bi se ovde navela, ali neka imena zaslužuju da se pomenu u svim prilikama, jer je njihov lični doprinos zaista bio značajan. To su pre svih *Vladan Nikolić* iz Žitkovice, *Novica Njagojević* iz Dupljane, *Dragomir Dragić* iz Bora, *Damir Šerbanović* iz Laznice, *Slavoljub* i *Damir Ilić* iz sela Sige, *Dragan Demić* iz Rašanca, *Dimitrije Vujadinović* iz Sremskih Karlovaca i, posebno u stručnom pogledu, *Annemarie Sorescu Marinković* sa Balkanološkog instituta u Beogradu. Od mojih saradnika, veliku zahvalnost dugujem *Borivoju Krčmareviću*, kustosu dokumentalisti Muzeja u Majdanpeku, i potpredsedniku UG „Pekus”.

Od državnih organa, organizacija, ustanova i institucija mogu da izdvojim *Ministarstvo kulture* Republike Srbije koje je preko svojih konkursa u više navrata sufinansiralo moje autorske projekte koji su za cilj imali sakupljanje vlaških narodnih umotvorina. Ovoj listi pridružila se prvi put i *Skupština opštine Majdanpek*.

Svima njima od srca hvala, kao i mnogima drugim koje ovde nisam zbog skućenog prostora mogao poimence da pomenem!

U Majdanpeku, 10. II 2020.

Paun Es Durlić

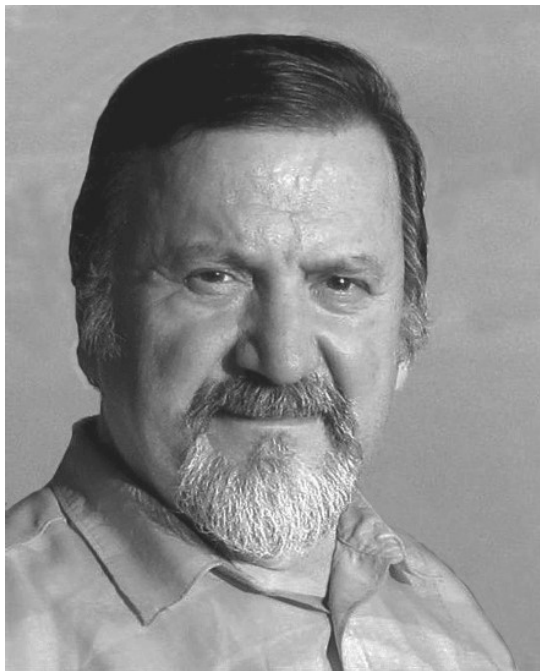
Sl. 4 Etnički procesi i sastav utvrđeni na osnovu popisa iz perioda 1850-2011, i genealoškog, arhivskog i bibliografskog istraživanja autora u vremenu 1984-2019. godine. Vlasi pripadaju grupi Munćana, a u Majdanpeku je velika oaza Vlaha Bufana, doseljenih u XIX veku iz rudarskih mesta koja se danas nalaze u rumunskom Banatu.

REFERENCE RADA:

Paun Es Durlić, *Vlasi na kraju puta*, uvod u knjigu „Vlasi na zalasku Sunca”, UG „Pekus”, Majdanpek 2020, str. 15-47

D. COBIC, 2010.

BIOGRAFIJA AUTORA

Paun Es Durlić, diplomirani etnolog i likovni pedagog, kustos Muzeja u Majdanpeku u penziji. Rođen je u Blizni kod Rudne Glave 1949. godine, gde je završio osnovnu školu. Učiteljsku školu je završio u Negotinu sa diplomskim radom iz oblasti muzikologije, retkim u istoriji te škole. Studirao je srpsko-hrvatski jezik i književnost a potom i grupu za likovno vaspitanje i obrazovanje na Višoj pedagoškoj školi u Beogradu, na kojoj je diplomirao 1973. godine. Radio je kao likovni i muzički pedagog u Majdanpeku, Vlaolu i Rudnoj Glavi. U međuvremenu je shvatio da prosveta nije za njega, pa je odlučio da promeni struku. Početkom osamdesetih

godina upisao je etnologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu i prešao na rad u majdanpečko odeljenje Muzeja rudarstva i metalurgije iz Bora, za čije otvaranje je dao značajan lični doprinos, kao i za potonju transformaciju ovoga Odeljenja u samostalan Muzej, na čijem je čelu bio u dva uzastopna mandata. Preko četiri decenije se aktivno bavi istraživanjem kulturno-istorijskog nasleđa opštine Majdanpek i susednih oblasti, sa posebnim interesovanjem za nematerijalno kulturno nasleđe Vlaha istočne Srbije. Učesnik je više domaćih i stranih naučnih skupova. Objavio je preko trideset stručnih i naučnih radova, s područja etnologije, arheologije, istorije, etnomuzikologije, folkloristike i narodne književnosti, i jednu knjigu, koja je u kratkom vremenu objavljena i na engleskom a potom i na rumunskom jeziku. Knjiga je zasnovana na 104 terenske akcije u 74 vlaška sela. U oblasti interneta pripada pionirskoj generaciji koja je se u istočnoj Srbiji bavila internet prezentacijom. Vebmaster i dizajner lične internet prezentacije u okviru koje je po odlasku u penziju, pokrenuo originalni projekat „Vorbar: Nojeva barka vlaške kulture“, kojim se sakuplja i prezentuje etno-lingvistička građa sa celog područja istočne Srbije. Snimio je, režirao i montirao dva etno-filma koja su dobila visoke nagrade na međunarodnim festivalima. Ima zvanje instruktora umetničke fotografije FKJS od 1984. godine. Dobitnik je prve nagrade na Prvoj svetskoj elektronskoj izložbi umetničke fotografije. Fotografije su mu objavljivane u više domaćih časopisa i knjiga. Pored umetničke fotografije bavi se etnološkim filmom, muzikom, poezijom, karikaturom, aforistikom, dizajnom, veb dizajnom i programiranjem u jezicima html, php, MySQL, JavaScript, jQuery i MS FoxPro. U nauci spaja nauku i poetiku, s tim što poetici daje prednost. Samotnjak i fantast, nije dobitnik nikakvih društvenih nagrada niti nosilac društvenih priznanja. Ali, iskreno veruje da je srećan čovek, jer ništa nije radio sa pola snage.

BIBLIOGRAFIJA

- 01) *Đurđevdan u Rudnoj Glavi* (građa), Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru, br. 2, Bor 1982, str. 197-200.
- 02) *Влашке њословице и изреке из Рудне Главе*, Развитак, 1, Зајечар 1984, стр. 68-72
- 03) *Влашке зајонейке из Рудне Главе и околине*, Развитак, 2, Зајечар 1984, стр. 97-105.
- 04) *Влашке њословице и изреке из Рудне Главе и околине*, Развитак, 6, Зајечар 1984, стр. 73-78.
- 05) *Три влашке народне њриповейке из Рудне Главе*, Развитак, 1, Зајечар 1985, стр. 56-60.
- 06) *Влашке њословице, изреке, клейве и њишалице из Поречке Реке*, Развитак, 3, Зајечар 1987, стр. 72-83
- 07) *Басме из Горњей Пореча*, Развитак, 4-5, Зајечар 1987, стр. 105-118.
- 08) *Проказивање књије „Велики кораци“ или скаска о две бабице*, Развитак 1, Зајечар 1988, стр. 79-93.
- 09) *Лејенде и њредања о Милошу Обилићу код Влаха у североисћочној Србији*, Развитак, 2, Зајечар 1989, стр. 66-73.
- 10) *Чија је кула Милошева Кула?*, Развитак, 2, Зајечар 1989, стр. 74-86.
- 11) *Камени рударски бај - случајни налаз са Праурије у Мајданњку*, Гласник српског археолошког друштва, бр. 9, Београд, 1993, стр. 149-152
- 12) *Археомейалуршка исћраживања на Праурији*, Гласник српског Археолошког друштва, бр. 10, Београд, 1995, стр. 79-88 (коаутор, први аутор Душко Мркобрад);
- 13) *Дуој фрац - влашка верзија мићолошке њриче о Усуду*, Развитак бр. 194-195, Зајечар, 1995, стр. 113-119.
- 14) *Кулї мрївих као основа за одређење релијије Влаха*, Етно-културолошки зборник, књ. I, Сврљиг, 1995, стр. 232-240.
- 15) *Покладни њривеї - обредна ваїра из кулїа мрївих код Влаха североисћочне Србије*, Етно-културолошки зборник, књ. II, Сврљиг, 1996, стр. 110-115.
- 16) *Мајданњчка црква 1856-1996*, (проспект изложбе), Мајданпек, 1996
- 17) *Леска као мушки айћройеон њоречких Влаха*, Гласник Етнографског института САНУ, књ. XLV, Београд 1996, 137-143
- 18) *Леска као мушки айћройејон њоречких Влаха*, (проширена верзија), Развитак бр. 198-199, Зајечар, 1997, стр. 112-116.
- 19) *Небеска шела у кулїу мрївих код Влаха североисћочне Србије*, Етно-културолошки зборник, књ. III, Сврљиг 1997, 153-158
- 20) *Породични њривеї у Лазници*, Развитак бр. 200, Зајечар, 1998, 157-164
- 21) *Слава („празњик“)* код Влаха Поречке Реке, Етно-културолошки

зборник, књ. IV, Сврљиг 1998, 253-262.

22) *Испрживање хоролоиоманџике као ѓример сарадње еџнолоџије и ѓсихолоџије*, (коаутор: Јовица Тирић), Зборник радова са V научно-стручног саветовања о историји здравствене културе источне Србије, Зајечар, 1999, 172-181

23) *Маџјска сџаџисџика и алиби - два асџекџа дџовечности маџје код Влаха*, Зборник радова са V научно-стручног саветовања о историји здравствене културе источне Србије, Зајечар, 1999, 281-288.

24) *150 ѓодина обновљеноџ рударсџва у Мајданџеку*, Саџт Музеја у Мајданпеку, 1999, <http://www.paundurlic.com/jubilej.htm>

25) *Роковник за 2002. ѓодину са еџно-календаром Влаха испочне Србије*, Мајданпек, 2001.

26) *Рајска свеџа у кулџу мрџвих код Влаха у испочној Србији*, Развитак 209-210, Зајечар, 2002, стр. 124-143.

27) *Небеска џела и обред „марџурија“ у кулџу мрџвих код Влаха северосџочне Србије*, Развитак 213-214, Зајечар, 2003, стр. 122-146.

28) *Танда - село коџа нема*, Саџт Музеја у Мајданпеку, 2004, <http://www.muzej-mpek.org.yu/tanda/index.htm>

29) *Влашка ѓесма о Хајдук Велџу из Тоџолнице у Поречкој Реци*, (коаутор Биљана Бојковић), Развитак 215-216, Зајечар, 2004, стр. 58-64.

30) *Власац - васкрс ѓоџоџљеноџ археолошкоџ локалиџеџа*, Развитак 216-217, Зајечар, 2004, стр. 4-10.

31) *Влашка миџолошка ѓесма оџореклу зла, из Рашанца на Млави*, (коаутор Биљана Бојковић), Развитак 221-222, Зајечар, 2005, стр. 138-144.

32) *Чудесни свеџи камене кайџе*, Саџт Музеја у Мајданпеку, 2006, <http://www.paundurlic.com/radovi/prerast.htm>

33) *Елементи џиџаномахије у влашким миџолошким ѓесмама*, Развитак 223-224, Зајечар, 2006, стр. 105-117.

34) *Свеџи језик влашкоџ хлеба. Сликовница у 40 слика*. БалканКулт фондација, Београд, 2010

35) *Sacred language of the vlach bread. Illustrated book and dictionary in 40 pictures*. Balkankult Foundation, Belgrade 2011

36) *Sfântă limba a colacilor rumânești: album în patruzeci de imagini cu dicționar*; trad.: Sorescu-Marinković Annemarie. - București : Editura Etnologică, 2013

OBAVEŠTENJE O PRODAJI

Knjigu „Rumînji în zovîrnjit di Suare“ („Vlasi na zalasku Sunca“) možete naručiti ma e-mail:

ug.pekus.prodaja@gmail.com

Knjiga se prodaje

1. u štampanom i
2. u PDF formatu.

U poruci naznačite u kom formatu želite knjigu. U povratnom e-mailu dobićete informaciju o ceni, načinu uplate i načinu dostave.

Izdavač

UG „Pekus“ Majdanpek

Paun Es Durlić

RUMÎNJI **VLASI**
ÎN ZOVÎRNJIT **NA ZALASKU**
ÐI SUARE **SUNCA**

*Povješč alu Rumînj
đin Poreša, Pjeku al đi Sus
ši cînuturlji vešinje*

*Usmeno stvaralaštvo Vlaha
Poreča, Gornjeg Peka i
susednih oblasti*

Majdanpek 2020

Paun Es Durlić
Vlasi na zalasku Sunca

Izdavač
Udruženje građana „PEKUS“
Hajduk Veljkova 16/8
Majdanpek

Za izdavača
Borivoja Krčmarević

Prevod i prepevi sa vlaškog
Paun Es Durlić

Recenzenti
Dragan Jacanović
Saša Srećković
Svetlana Nikolin
Prof. dr Sadik Idrizi Aljabak
Prof. dr Dorin Lozovanu

Lektura
Olgica Petković

Korektura
Borivoje i Biljana Krčmarević

Fotografija na naslovnoj strani
Sorin Onișor, Rumunija

Fotografija na poleđini knjige
Darija Jelinčić, Češka Republika

Dizajn korica i prelom knjige
Paun Es Durlić

Ilustracije
Dragiša Ćosić Ćosa
Anica Radovanović

Umetničke fotografije
Darija Jelinčić
Jaakko Heikkilä, Finska
Paun Es Durlić

Štampa i povež
TERCIJA d.o.o Bor
tercijabor@yahoo.com

Tiraž
300

Knjiga izlazi zahvaljujući sredstvima Skupština opštine Majdanpek
dobijenim 2019. godine na konkursu za projekat „Askultac povasta mja”

K U P R I N S * S A D R Ž A J

I. UVOD..... 15

Paun Es Durlić, VLASI NA KRAJU PUTA	
<i>Tuženje u 10 bolnih slika</i>	15
<i>Etnički profil Vlaha istočne srbije</i>	31
<i>Enigma ljimbe rum'njaske</i>	39
Napomene o načinu pisanja vlaških tekstova	46
Napomene o građi, i zahvalnica	47

II. KÎNCÎSE ŠÎ ĐESKÎNCÎSE * POEZIJA 49

KÎNCÎSE ĐI DUOR, ĐI DRAGUSTA ŠÎ ĐI TRAJ * LIRSKE PESME 51

Kînd am fuost juo mik odată * <i>Kad mi beše mladost rana</i>	51
Frundză vjarde, jarbă krjacă * <i>Zelen list, petlova kresta</i>	51
Žaba mis mîndră, frumuasă * <i>Uzalud sam draga, lepa</i>	52
Điminjaca pănă-n zuori * <i>Jutrom rano, u svanuće</i>	52
Dajko, pintru uoki tîăj * <i>Sve zbog tvoja oka dva</i>	53
Mîndrilor, mînkavaş gura * <i>Pojeşću vam usta, mome</i>	53
Jasă najka đi pi valje * <i>Ide dragi iz doline</i>	54
Cînj tu minće, mîndră fată? * <i>Sećaş li se, lepa momo?</i>	55
Duće najkă, duşacaj * <i>Idi dragi, odlazi</i>	55
Trjek îñ đal, dobuor îñ valje * <i>Şetam se gore-dole</i>	56
Poćakuca đi pi krak * <i>Stazica sa obronka</i>	56
Florişikă đin građină * <i>Cvete mali iz baštice</i>	57
Jakă najka, trjaşe đalu * <i>Evo dragog, brdom prođe</i>	57
Da şcij dajko, dăc îñ gînd * <i>Znaş li draga, sećaş li se</i>	57
Visaj visu astanuapće * <i>Sanak usnih ove noći</i>	58
Brănduşauă galbinuară * <i>Şafrančiću žute boje</i>	59
Da ca-m spus, barbat * <i>Rekla sam ti, mužu</i>	59
Baće vîntu sus pin frundză * <i>Duva vetar kroz grančice</i>	59
A pljekat o fată mare * <i>Prošetala mlada moma</i>	59
Florişikă întunjekată * <i>Moj cvetiću uvenuli</i>	60
Măj bajaće, bajecălje * <i>Hej momče, momčiću</i>	60
Frundză vjarde đi bužuor * <i>Zelen listak od božura</i>	61
Vinu najkă măj đivrjame * <i>Porani mi, dragi moj</i>	61
Aj' dajkă să nji jubim * <i>Hajde da se mi volimo</i>	62
Kînd am fuost la mujka fată * <i>Kad sam bila ja devojka</i>	63
Dunărikă, apă ljină * <i>Oj Dunave, tija reko</i>	63
Kît a fuost kesaua pljină * <i>Dok je bila puna kesa</i>	63
Foaică vjarde đe skumpină * <i>Zelen list od rujevine</i>	64
Kolo-n valje, îñtr-o građină * <i>Tamo dole, u baštici</i>	65

Firja-j mujkă blastamată * <i>Prokleta mi bila, mati</i>	65
Frundză vjarde đ-alunjaje * <i>Zelen list od leskovice</i>	66
Baće, vînće, baće * <i>Duni, vetre, duni</i>	66
Peljin bjeu, peljin manînk * <i>Pelin pijem, pelin jedem</i>	66
Sus îñ sus, la đalu Šernji * <i>Gore, gore, na vrh Černe</i>	67
Ušuur, pujulje, ušuur * <i>Lakše, lakše, pile moje</i>	67
Sărak binje * <i>Sirotanko</i>	67
Đalulje, fašaća-j valje * <i>Brdašće, dolina budi</i>	69
KÎNĆIŠE ĐI OCÎJE ŠĂ SOLDACÎJE * HAJDUČKE I VOJNIČKE BALADE.....	70
Frundză vjarde, păr uskat * <i>Zelen list, a kruška suva</i>	70
Kîncîku la Ajduk Velku * <i>Pesma o Hajduk Veljku</i>	70
Đeđu, źinjiri lu Žîgman kralj * <i>Đeđu - zet Žigmana kralja</i>	73
Gruja lu Novak * <i>Grujica Novakov</i>	75
Kuosta păkurarju * <i>Kosta čobanin</i>	78
Uoică balură ku kornjicu-n gură * <i>Ovčica belka, s rogom u ustima</i>	80
Gică kîtanjică * <i>Gice katanica</i>	81
Muošu mînjijat * <i>Ljutiti starac</i>	83
Korbja * <i>Korbja</i>	86
Majstor Manojlja * <i>Majstor Manojlo</i>	88
Kîncîku lu Kraljević Marku * <i>Pesma Marka Kraljevića</i>	98
KÎNĆIŠE SFÎNCĂŠĆ * MITOLOŠKE PESME	105
Sînta majka vinjirja * <i>Sveta Majka Petkovică</i>	105
Kîncîku lu svîncî * <i>Pesma o svecima</i>	106
Kum s-a fakut pomîntu * <i>Kako je stvorena zemlja</i>	111
Kîncîku lu Muošu Novak * <i>Pesma Starine Novaka</i>	114
Jana Šîmzîjana * <i>Jana Simzijana</i>	120
KÎNĆIŠE LA AĐETURJ * PESME UZ OBIČAJE	127
Bună zăua la Ažun * <i>Dobar dan na Badnji dan</i>	127
Fata mami, fată * <i>Ćeri moja, ćerkice</i>	127
Zorilor, surorilor * <i>Zoro, zoro, posestrimo</i>	128
Žuakă suakră p-inga vatră * <i>Igraj mati pored vatre</i>	128
A pljekat bajatu đin Šîrbije * <i>Pošo momak iz Srbije</i>	129
Paparudă, rudă * <i>Dodolko, dodo</i>	130
Lazîra * <i>Lazarička pesma</i>	130
Zdravica đîn Mlaoa * <i>Slavska zdravica iz Mlave</i>	131
KÎNĆIŠE ĐI LJIGANAT Š-ADURMIT KOPIJI * USPAVANKE	134
Duru, duru, durujan * <i>Duru, duru, durujan</i>	134
Lulă mikă * <i>Mala lula</i>	134
Cîljiljiu-tîljiljiu * <i>Cigu-ligu</i>	134

Bardžă * <i>Roda</i>	134
Kukuriku, manda, 1 * <i>Kukuriku, manda, 1</i>	135
Kukurigu, manda, 2 * <i>Kukuriku, manda, 2</i>	135
Mînușică frîntă * <i>Slomljena ručica</i>	135
Dura, dura, ku karuca * <i>Brzo, brzo, taljigama</i>	135
Dajna-majna * <i>Dajna-majna</i>	136
KÎNCÎȘE ȚI AȚETURJ LA MUARȚE * PESME UZ POSMRTNE OBREDE	137
Petrekatura dăn Voluja * <i>Petrekatura Iz Voluje</i>	137
Marturija la ljaġinu mortuluj * <i>Marturija nad odrom (D. Lug)</i>	141
Marturija đin Arnaglăua * <i>Marturija iz Rudne Glave</i>	145
Povasta rajuluj đin Crnajka * <i>Rajska priča iz Crnajke</i>	148
Marturija dăn Laznjica * <i>Marturija iz Laznice</i>	153
Marturija dăn Šăljișca * <i>Marturija iz Selišta u Homolju</i>	154
Marturija đin Dîbiljug * <i>Marturija iz Debelog Luga</i>	156
Marturija đi la Vlaulja * <i>Marturija iz Vlaola</i>	156
Marturija đin Crnajka * <i>Marturija iz Crnajke</i>	157
Marturija dăn Laznjica * <i>Marturija iz Laznice</i>	157
Marturija đin Crnajka * <i>Marturija iz Crnajke</i>	158
Marturija dăn Źitkovica * <i>Marturija iz Źitkovice</i>	159
Marturija dăn Laznjică * <i>Marturija iz Laznice</i>	160
KÎNCÎȘE ȚI RÎȘ ȘI RĂŹÎL * ȘALJIVE I SATIRIȚNE PESME	162
Tota lumja-n dzîșe mije * <i>Svi mi ljudi prebacuju</i>	162
Juo fak tuače kît sa puače * <i>Ja sve činim kol'ko mogu</i>	162
Arnjikă njevasta mja * <i>Baș je vredna žena moja</i>	163
Ma-nсурaj, luvaj mujarje, 1 * <i>Oženih se, uzeh ženu, 1</i>	163
Ma-nсурaj, luvaj mujare, 2 * <i>Oženih se, uzeh ženu, 2</i>	164
Ma-ș dușa șî juo la nuntă * <i>Otišo bih na veselje</i>	164
Pusăj la mîndra mîna-n kap * <i>Pomilovah draganu</i>	164
Ma mînă tajka la plug * <i>Tast me tera na oranje</i>	165
Skosăj razbuoju dupa kasă * <i>Stavih razboj iza kuće</i>	166
ȚESKÎNCÎȘE * BAJALICE	167
Vrîžîtuarja - priočasa șojmanjilor * <i>Vračara - șojmankina sveštenica</i>	167
Țeskîncîk đi șojmanje * <i>Bajalica protiv șojmana</i>	170
Ți skrișă, 1 * <i>Da se ostvari zapisano, 1</i>	176
Ți skrișă, 2 * <i>Za zapisano, 2</i>	177
Țe skrișă, 3 * <i>Za zapisano, 3</i>	177
Ți skrișă, ku drași, 4 * <i>Za zapisano, sa đavolima, 4</i>	178
Ți dragusta, 1 * <i>Za ljubav, 1</i>	180
Ți dragusta, 2 * <i>Za ljubav, 2</i>	180
Ți dragusta, 3 * <i>Za ljubav, 3</i>	181

Đi ljegat barbacî * <i>Za vezivanje muškaraca</i>	181
Đi dizljegat barbacî, 1 * <i>Za odvezivanje, 1</i>	183
Đe đezljegat barbacî, 2 * <i>Za odvezivanje muškaraca, 2</i>	185
Đe điuokj, 1 * <i>Za zaštitu od uroka, 1</i>	185
Đe điuokj, 2 * <i>Od uroka, 2</i>	186
Đi Suare sâk * <i>Od suvog Sunca</i>	188
Đi gâlbinare * <i>Za zaštitu od žutice</i>	191
Đeskîntjek đe izdat * <i>Za zaštitu od izdata</i>	192
Đeskîntjek đe boala grja * <i>Od padavice (epilepsije)</i>	192
Đi Muma Padure * <i>Za zaštitu od Šumske Majke</i>	193
Đe moroju âl viu * <i>Za zaštitu od živih vampira</i>	194
Apă dă vînturj * <i>Za zaštitu od vetrinja</i>	195
Aluna vojnjišaskă * <i>Vojnički lešnik</i>	199
Đeskîncîse đî întorsură * <i>Bajanje za vraćanje čini</i>	200
Đi întorsură, 1 * <i>Vraćanje čini, 1</i>	200
Đe întorsură, 2 * <i>Vraćanje čini, 2</i>	201
Đe întorsură, 2 * <i>Vraćanje čini, 2</i>	202
Întorsura a mare * <i>Veliko vraćanje čini</i>	203

III. POVJEŠĆ * PROZA209

POVJEŠĆ * PRIPOVETKE 211

Đi še je albina njagră * <i>Zašto je pčela crna</i>	211
Đin še je fakută mujarja * <i>Od čega je stvorena žena</i>	212
Đi kînd sînt fjarîlji * <i>Otkad su gvozdene zamke</i>	213
Povasta đispre tutun * <i>Priča o duvanu</i>	214
Draku ku Dumnjedzîu lukră îñ parće * <i>Đavo i Gospod Bog napoličari</i>	215
Draku ku Dumnjedzîu rîndaš * <i>Bog i Đavo kao pomeljari</i>	215
Đi še Dumnjedzîu a fužit pi šerj * <i>Zašto je Bog pobegao na nebo</i>	218
Kum Soarilji s-a lasat đe însurat * <i>Kako je Sunce odustalo od ženidbe</i>	219
Kum Svići Aranželu a-nvacat * <i>Kako je Sveti Arandel učio</i>	221
Ginducă * <i>Ginduca („žirić“)</i>	222
Lupu ku pîkurarju * <i>Čobanin i vuk</i>	227
Mujare nopîrkă * <i>Žena zmija</i>	228

IV. VORBARNJICĂ * PAREMIJE231

KUM A DZÎS AJ BATRÎNJ * POSLOVICE I IZREKE 233

ÎNŽURAMÎNCE ŠÎ BLASTĂME * PSOVKE I KLETVE 245

ÎNTRĂBAȘUNJ * PITALICE 248

GIȘITUORJ, ȘUMJELȘ * ZAGONETKE 250

V. KÎNCÍSE ÐI RUŠÎNJE * EROTKE PESME259

KÎNCÍSE ÐI RUŠÎNJE * EROTSKE PESME	261
Ćušu * <i>Sova</i>	261
Vinje ćušu ði la munće * <i>Ide sova sa planine</i>	261
Ðikaj, ðikaj, ðikaj-ða * <i>Ðiha-ðiha</i>	262
Pîkurarješč, ði rušînje * <i>Pastirske erotske pesme</i>	262

VI. ASKULTAC POVASTA MJA265

O projektu.....	267
Fata kockare ku caru * <i>Mudra devojka i car</i>	270
Kum je pi lumja-ja * <i>Kako je na onom svetu</i>	272
Baba, vrîžîtuare minşinuasă * <i>Baba, lažna vračara</i>	273
Klinga, školarju draşilor * <i>Klinga, đavolji učenik</i>	275
Ðarîndu jastă naruodz * <i>Svuda ima budala</i>	278
Autorska vlaška poezija - <i>Mario Poljaković, Topolnica</i>	280

VII. SKRIPSUORJ * BELEŠKE283

Poučne beleške s terena	285
Rîndu mujerjsek * <i>Ženski „red“</i>	285
Mujarja je kăsatoarnjikă * <i>Žena je čuvarkuća</i>	286
Mujarja kuminće * <i>Verna žena</i>	286
Învacatura muošuluj * <i>Pradedovska škola</i>	286
Ðin še je fakut raju * <i>Od čega se sastoji raj</i>	287
Še visadză mujerj batrînje * <i>Šta sanjaju stare žene</i>	288
Baba ku muarća * <i>Baba i smrt</i>	289

VIII. STUDIJE IZ VLAŠKOG FOLKLORA291

Vlaška mitološka pesma o poreklu zla	293
Elementi titanomahije u vlaškim mitološkim pesmama	301
Vlaška pesma o Hajduk Veljku iz Topolnice	321
Nebeska tela i obred „marturija“ u kultu mrtvih	327

IX. KNJIGA UTISAKA.....335

Dragan Jacanović, <i>Ispunjen zavet prema maternjem jeziku</i>	337
Saša Srećković, <i>Iskre vrcavosti bez premca</i>	340
Svetlana Nikolin, <i>Vrh narodne poetike starog kontinenta</i>	341
Prof. dr Sadik Idrizi Aljabak, <i>Bio je poslednji trenutak</i>	342
Prof. dr Dorin Lozovanu, <i>Ostavština za buduće generacije</i>	343
Biografija autora.....	345
Index zapisivača.....	349
Index kazivača	350

II

KÎNCÍŠE ŠÎ ĐESKÎNCÍŠE

PESME I BAJALICE

KÎNCÍŠE ĐI DUOR, ĐI DRAGUSTA ŠÎ ĐI TRAJ

Lirske pesme o ljubavi i životu

KÎND AM FUOST JUO MIK ODATĂ

Bljiznja, Gergina Brndušan

Kînd am fuost juo mik odată,
Plînzam dzîua kît je tuată;
Fara duor, fara durjarje,
Numa varsam lakrîm' đî žîalje.
Kînd am krjeskut, am ginđit
Kî nu ma-š măj plînza njiškît!
Njîš akum' nu ma-š plînza
Kînd duor đî njima n-aš avja!
Kî je duoru mare kînje,
Pista šapće đalurj vinje,
Šî p' injimă kînd sa punje
Tuot mj-o arđe ka un karbunje;
Tuot mj-o arđe šî mj-o friže,
Njima nu ma puaće stînzê!
Nu o stînz ku duor ušuo,
Njiš ku apă đin izvuo,
Njiš ku apă đin fîntînă:
Šî sî tuornj o sîptamînă,
Šî sî tuornj sî kură valja –
Fuoku arđe šî măj tare!

FRUNDZĂ VJARĐE, JARBĂ KRJACĂ

Arna Glaua, Žarku Šumarju

Frundză vjarđe, jarbă krjacă,
Mult je bun la cînjerjacă,
Pănă najka făr' mustacă,
Dajka fără puj îh bracă.
Frundză vjarđe, jarbă krjacă,
Mult je rău la bătrânjacă,
Mustăsuară s-a lunzit,
Ljica albă s-a zbăršit,
Đincî-n gură s-a rarit,
Păru-n kap a-nkăruncît.
Uomu kînd înbătrînjašće,
La parjaće sa cúšcašće
Šî la dzîlje sokočašće:

1. KAD MI BEŠE MLADOST RANA

Blizna, Gergina Durlić

Kad mi beše mladost rana,
Plakah preko celog dana;
Ne zbog bola, ni omame,
Suze žalne tekle same!
Mislio sam kad odrastem
Od plakanja da se spasem!
Pa ni sada ne bih plak'o
Kad voleo ne bih tako!
Jer je ljubav poput pseta,
Dolazi sa kraja sveta,
I u srcu ranu stvori,
Ko ugarak srce gori!
Srce gori, srce plamti,
Niko vatru ne ugasi!
Ne gasi je ljubav laka,
Ne gasiš je vodom zdenca,
A ni vodom sa kladenca:
I da sipaš nedeljama,
I da voda svet pomori -
Ta ljubav sve jače gori!

2. ZELEN LIST, PETLOVA KRESTA

Rudna Glava, Žarko Trailović

Zelen list, petlova kresta,
Baš je lepo u mladosti,
Dok je momče bez brkova,
A devojče ravnih grudi.
Zelen list, petlova kresta,
Baš je ružno u starosti,
Brkovi se izdužili,
Belo lice se zboralo,
Zubi su se proredili,
A kosa je osedela.
Čovek kad u starost dođe,
Šćućuri se pored zida
I dane svoje prebrojava:

Kîce dzîlje k-a trait,
Kîce or fi māj uđit?
Uomu pe toaće lje faše,
Numa două nu māj puaće:
Să zmāj skîape đī la moarće,
Sî đā mită jel šī plată,
Să mă-încinjerjaskă odată!

ŽABA MIS MÎNDRĂ, FRUMUASĂ

Arnaglaua, Žarku Šumarju

Žaba mis mîndră, frumuasă
Kînd ma cînj înkisă-n kasă,
Ku feroankă la ferjastă.
Ma rog mujkă baš đī cînje
Să-ndeškizd o ferjastă,
Să ma ujt la najka-n kuastă.
Najka-l mjeu sășiră grîu,
Ku bobuoku mjeu la brîu.
Jo-l māj șjer sî mi-l đare,
Jel sa labdă kă ma jare.
Să šciu kă ma va luvare,
Ș-alalalt bobok jaš dare.
Marită-mă, mojkuljičă,
Mj-a venjit lapće-n cîcă.
Cîcîșoare boldorjalje,
Muškă najka dzău đin jalje,
Ka đen duoj fagurj đī mnjarje.
Muškă, muška, gură dulše,
Să nu dzîš mînje-pojmînje,
Kînd co-j faše vro rușînje,
Să-c vindz buoji pintru minje,
Șă vicăi pi rușînje.

ĐIMINJACA PĂNĂ-N ZUORI

Zluot, Mileva Krepoljinka

Điminjaca pănă-n zuori,
În kîntatu lu prigivituorj,
Juo đeskulc, ku kapu guol,
Ma proîmbļu pin obuor.
Lălă, dajkă, âmă muor,
Ma-nșintat un marje duor;

Kol'ko ih je odživeo,
Kol'ko ih je još ostalo?
Čovek može sve da radi,
Al' dve su stvari nemoguće:
Da od smrti se izvuče,
I - nek miti i potplati -
Da još jednom se podmladi!

3. UZALUD SAM DRAGA, LEPA

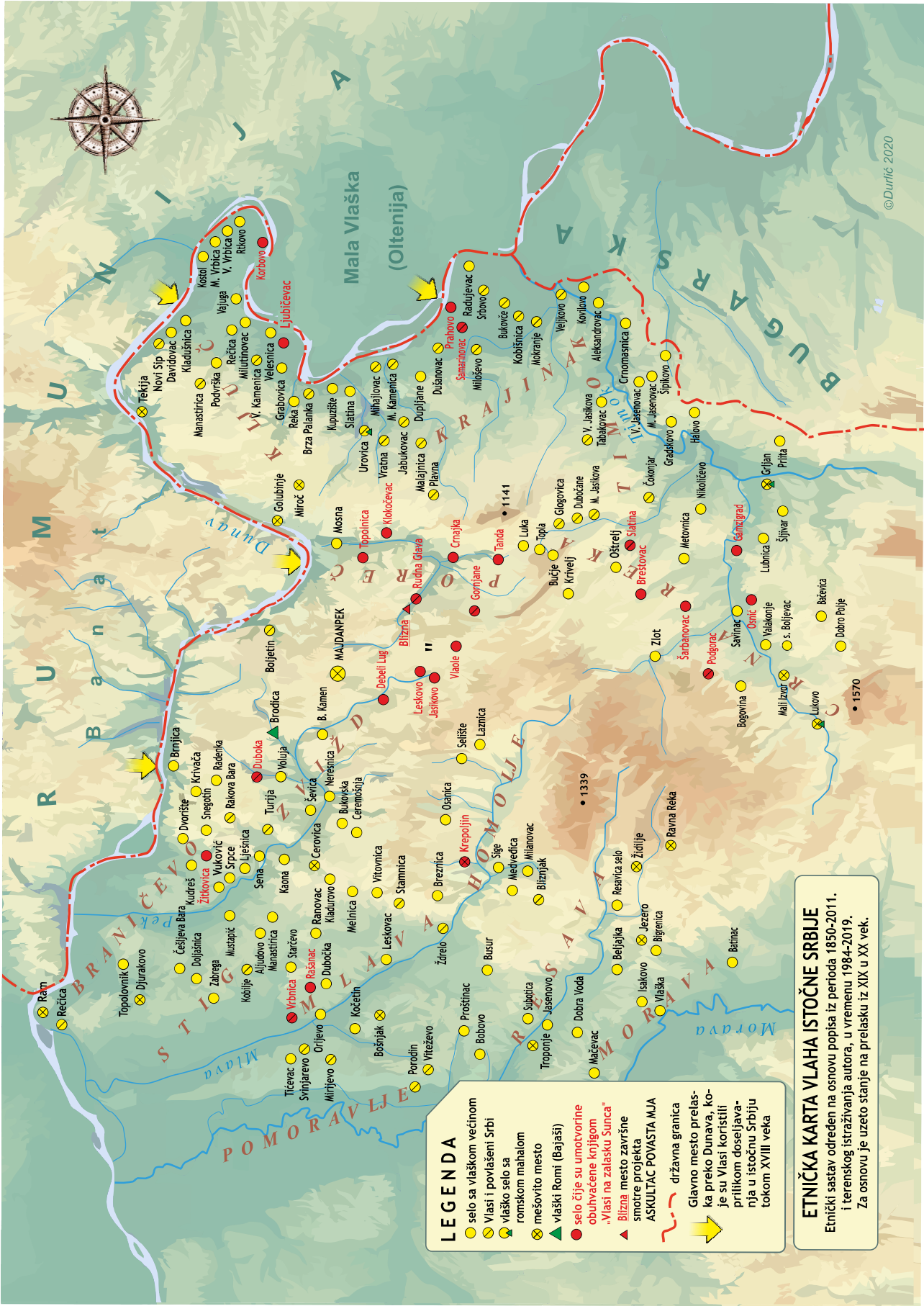
Rudna Glava, Žarko Trailović

Uzalud sam draga, lepa,
Kad me držiš u pritvoru,
Sa zavesom na prozoru.
Mila majko, baš te molim
Jedan prozor da otvoriš
Da ja gledam koga volim.
Dragi žanje tu na kosi,
I moj cvet o pojas nosi.
Tražim da ga vrati meni,
On se hvali da me ženi.
Da je tako, kad bih znala,
I drugi mu cvet bih dala!
Udaj mene ti majčice,
Nabrekle mi mlekom sise.
Devojačke grudi jedre,
Već mi dragi slatko jede,
Kao dvoje saće medne.
Jedi, jedi, nasladi se,
Da ne žališ, desi li se
Da ti rodim bruku malu,
Pa da moraš ti zbog mene,
Da rasprodaš celu štalu!

4. JUTROM RANO, U SVANUĆE

Zlot, Mileva Škoprdić

Jutrom rano, u svanuće,
Uz pevanje slavujjevo,
Bosonog i gologlav,
Šetam ispred svoje kuće,
Lele, sele, evo mrem,
Sav gorim od silne želje

LEGENDA

- selo sa vlaškom većinom
- Vias i povlašeni Srbi
- romskom mahalom
- mešovito mesto
- vlaški Romi (Bajžasi)
- selo čije su umotvorine obuhvaćene knjigom "Vias na zalasku Sunca"
- ▲ Bizna
- smotre projekta
- ASKULTAC POVAŠTA MJA
- državna granica
- Glavno mesto prelaska preko Dunava, koje su Vias koristili prilikom doseljavanja u istočnu Srbiju tokom XVIII veka

ETNIČKA KARTA VLAHA ISTOČNE SRBIJE
 Etnički sastav određen na osnovu popisa iz perioda 1850-2011. i terenskog istraživanja autora, u vremenu 1984-2019.
 Za osnovu je uzeto stanje na prelasku iz XIX u XX vek.